

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

~~~~~  
X. BIND. 1884—85.  
~~~~~

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET.

Hertug Hans den yngre og hans Slægt.

Et Blad af Sønderjyllands Fortidshistorie *).

Af C. C. Lorenzen.

Hertug Hans eller *Johan den yngre*, Stifteren af den sønderborgske Linie, eller, som den til Forskjel fra den fyrstelig-gottorpske Linie ogsaa kaldes: den kongelige *Sidelinie*, var Christian den tredies yngste Søn og født paa Koldinghus d. 25. Marts 1545, imellem Kl. 7 og 8 om Aftenen, som det berettes. — Uagtet Faderen i mange Aar havde siddet paa Danmarks Trone og det var sandsynligt, at hans Søn og Efterkommere vilde blive Herskere over det danske Folk, synes det dog, at han ingensinde har ladet sig det være magtpaaliggende at gjøre sig fortrolig med det Folks Sprog, hvis Konge han var kaldet til at være, — noget man i hine Tider dog neppe forargedes over, dels fordi den nationale Bevidsthed i Spørgsmaalet om Dansk og Tysk endnu ikke var vaagnet, dels fordi Hoffet og Hofkredsene ligesom udgjorde en Verden for sig, som kun undtagelsesvis var tilgængelig for Folket. Intet Under derfor, at Kongebørnene fik tyske Lærere, hvilket da ogsaa var Tilfældet med Prins Hans. Hans første Lærer var nemlig den lærde tyske Magister *Lucas Bacmeister*, der

*) Hjelpekilder: *Møller*: In Isag. ad Hist. Chers. Cimbr.; *Noodt*: Beiträge; *Gude*: Bericht von der Halbinsel Sandewitt; Den danske Atlas; *Trap*: Statist. topogr. Beskrivelse af Hertugd. Slesvig; *Allen*: D. danske Sprogs Hist. i Slesvig; *A. D. Jørgensen*: Fortællinger af Fædrelandets Hist.; *F. v. Krogh*: Beiträge zur älteren Geschichte des Hauses Holstein-Sonderburg.

senere blev Professor i Theologi og Superintendent i Rostok. I tre Aar, fra 1553 til 1556, var denne, noget pedantiske, men iøvrigt gudfrygtige og hæderlige Mand Prinsens Hovmester, og det skjønnes af flere Omstændigheder, at Bacmeister har skattet baade sin Discipel og dennes Fader høit. I Aaret 1559 udgav han nemlig paa Prinsens Fødselsdag i Vittenberg et Uddrag af Philip Melanchtons Skrifter, særlig en Samling Bønner, og tilegnede disse den unge Prins Hans, ligesom det utvivlsomt var Bacmeister, der forøgede det Kjendskab til Kong Christian den tredie, som Melanchton vel maatte have fra Kongens Forhold til Reformationen. I Aaret 1706 udgav nemlig Barthol. Christ. Richard i Jena paa Latin et lille Skrift »Nogle Fyrsters Levnet i det sextende Aarhundrede af en Anonym« og formoder vistnok ikke uden Grund, at selve den anonyme Forfatter har været Melanchton. I denne lille Bog hedder det om Kong Christian den tredies Endeligt, at »Børnene kom til den døende Fader med Hulken og Taarer og kastede sig paa Knæ foran Sengen, bedende om Tilgivelse, saafremt de havde forset sig med nogen Brøde. Men Kongen lagde sin Haand paa deres Hoved og døde, efter at han havde nedbedt Frelse og Velsignelse over dem fra Gud ved Jesum Christum, fra hvem al Velsignelse stammer«¹⁾ Bacmeister afløstes dog af en dansk Lærer, nemlig *Kasper Mule*²⁾, der var Prinsens Hovmester fra 1556—1559, altsaa til Faderens Død. Ogsaa han indprentede den unge Prins gode Grundsetninger og befæstede ham navnlig i den protestantiske Lære, hvorfor han ogsaa ses at have været meget anset af Bacmeister, der i Fortalen til hint omtalte Skrift kalder ham en vir clarissimus, i hvem Prinsen havde et »lysende Exempel paa Fromhed og alle Dyder«. Det ses saaledes, at Kong Christian III., der uden Tvivl var en gudfrygtig Mand og Reformationen oprigtig hengiven, ogsaa har bestræbt sig for at om-

1) At Bacmeister har havt en væsentlig Andel i, at Christian III. nærde megen Godhed for Luthers Enke og tilstod hende en livsvarig Understøttelse, tør vel neppe betvivles.

2) Formodentlig hørte Kasper Mule til Mulernes Slægt i Odense. En Mand af Muleslægten eiede for et Par Aartier siden Gaarden Philipsborg i Sundeved, en af de Gaarde, der har tilhørt Hertug Hans' Slægt.

give sine Børn med saadanne Mænd, der baade ved Lærdom og Christentro kunde være deres Vejledere.

Christian III. døde som bekjendt paa det ham saa kjære Koldinghus Nyaarsdag 1559 og efterfulgtes paa Tronen af sin ældste Søn, Frederik II., der allerede 1536 var bleven valgt og senere hyldet som Tronfølger. — Ligesom Faderen havde troet sig forpligtet til 1544 at dele »Hertugdømmerne« mellem sig og Brødrene Hans eller Johan den ældre og Adolph, ved hvilken Deling Kongen fik Midten af Sønderjylland, nemlig Flensborg By og Amt, altsaa den nordlige Del af Angel og derfra over imod Frisland, samt Als, Ærø og Sundeved og i Holsten Segeberg og Amterne ved Elben, — Hertug Hans den ældre: Haderslev, Tørning og Tønder med Vesterhavssøerne, samt Løgumkloster og i Holsten Rendsborg Slot og Len, — Hertug Adolph, Stifteren af den gottorpske Linie: Gottorp Slot med det sydlige Slesvig til midt op i Angel, samt Aabenraa og de to tilliggende Herreder og i Holsten Kiel, — — saaledes mente ogsaa Frederik II., at han burde dele sin Part med Broderen, Hans den yngre, medens den ældre Broder, Magnus, fik 3 verdslige (altsaa nedlagte) Bispedømmer hinsides Østersøen, nemlig Øsel, Kurland og Esthland. Ved den den 27. Januar 1564 i Flensborg foretagne Deling fik Hans Øerne Ærø og Als¹⁾ med Slottene Sønderborg og Nordborg, samt Sundeved Herred paa Fastlandet og i Holsten Amtet og Slottet Pløn med Klosteret Ahrensbo. Da imidlertid en stor Del af disse Amter og Slotte vare udlagte til Enkesæder for de danske Enkedronninger Sophie, Frederik den førstes Enke, og Dorothea, Christian den tredies Enke, af hvilke den første havde Amtet og Slottet Pløn til Livgeding, den sidste Amterne og Slottene Sønderborg og Nordborg, saa modtog han 2000²⁾ Mark Lybsk i aarligt Deputat indtil deres Død, resp. 1568 og 1571, saa han først i dette sidste Aar, 26 Aar gammel, tiltraadte hele sin Arv. I Mellemtiden, altsaa fra 1564—1571, opholdt Hertug Hans sig for det

¹⁾ I geistlig Henseende hørte Als og Ærø, med Undtagelse af Sønderborg og Kegenæs Sogne, under Bispstolen i Odense, indtil 1819, da der oprettedes et eget Bispedømme Als under Kongeriget.

²⁾ v. Krogh angiver Summen til 8000 Mark Lybsk, samt 1396 Rdl. af Tolden ved Gottorp, at betale hvert Aar til »Kieler Omslag«.

meste i Udlandet, særlig hos Kurfyrst August af Sachsen, der som bekjendt var gift med hans Søster, Prinsesse Anna. Som opvartende Kavalerer vare Johan von der Wisch, Diderik og Henrik Blome, Melchior von der Wisch og Breide von Ahlefeldt ham medgivne, og det syntes, som om han og disse Herrer have formaaet at gjøre et vist Indtryk ved de tyske Hoffer. Hertug Hans var saaledes tilstede 1566 ved den store Rigsdag i Augsburg, da Kurfyrst August modtog Rigslenet af Keiser Maximilian II. og det var Keiseren særlig magtpaaliggende at knytte Hertugen varig til Keiserhoffet, hvilket dog ikke skete; men af synderlig Gunst skjenkede han ham sin egen Vogn med et Spand ungarske Heste til Erindring om sin »keiserlige Naade«.

Sit saakaldte »Hertugdømme«, der som ovenfor omtalt bestod af Ærø, Als, Sundeved og nogle Amter i Holsten, fik Hertug Hans efter Farbroderens, Hans den ældres Død 1580, ved Delingen d. 23. April 1582 som Vederlag for sin Trediedel, forøget med Ry Kloster og det dertil liggende Bøndergods i det nordlige Angel og det sydlige Sundeved, særlig Broagerland, samt et Tillæg til Pløn i Holsten (— Klosteret Reinfeld —), foruden en aarlig Andel af Toldintraderne i Haderslev, Gottorp og Rendsborg. Desuden havde han opnaaet at faa Forleningen »til fælles Haand«¹⁾ over Sønderjylland og Femern 1580 den 2. Maj som Medarving efter Faderen og 1582 d. 4. Juni som Medarving efter Farbroderen, og endelig 1590 d. 22. Aug. over Holsten ved keiserlig Gunst og med Hertugen af Gottorps Samtykke. At denne »Forlening til fælles Haand« ikke hjemlede Hertugen nogensomhelst Arveret til Sønderjylland eller Holsten, i alt Fald ikke saa længe de »regjerende« Slægter levede, er en Selvfølge, men den skaffede ham dog Titelen »Hertug til Slesvig-Holsten-Sønderborg«.

Der indtraadte altsaa her det forunderlige Tilfælde, at der af de to, af Kongen og Hertugen paa Gottorp »regjerede« Hertugdømmer Sønderjylland og Holsten, udskiltes et tredie, nemlig *Hertugdømmet Sønderborg*, bestaaende, som A. D.

¹⁾ Naar en Hertug efterlod sig flere Sønner, af hvilke kun een skulde tiltræde den egentlige Arv, maatte dog baade denne og alle de øvrige søge Medforlening eller som det i Leussproget hedder »Forlening til fælles Haand«.

Jørgensen siger, af »Bønder og Smaakjøbstæder uden Adel og uden politiske Indretninger«, under hines Overhøiheid.

At slig Overhøiheid imidlertid ikke havde synderligt at betyde, er bekjendt nok; thi dels ordnede disse saakaldte »afdelte« Herrer Slægtens Arvefølge efter eget Behag inden for Lenets Omraade, dels vide vi, hvor lidet nogen af Leningerne i Hertugdømmerne vare tilbøielige til at aflægge Hyltingseden til Kongen og endnu mindre til at holde den. I en lang Aarrække styrede Hertugerne deres »Hertugdømmer« aldeles paa egen Haand: indsatte Embedsmænd, gave Love, møntede Penge (— Hertug Hans møntede Dobbeltskillinger 1608 og enkelte 1621 med sit Vaaben og under eget Navn —), udskreve Skatter efter eget Tykke, og først 1580 fandt den egentlige Forlening Sted, der af A. D. Jørgensen beskrives saaledes: »Forleningen fandt Sted paa Fyn, den Del af Riget, som fordm saa ofte havde samlet Rigets Mænd fra alle Egne paa Danehof; det var ikke uden Betydning, at Kongen og Rigets Raad valgte dette Sted, medens Hertugerne havde foreslaat Kolding. Lørdagen den 30. April 1580 ankom Hertugerne med et glimrende Følge til Assens, hvor de bleve modtagne af Kongens og Raadets Udsendte. Hans den ældre af Haderslev havde et Følge af 297, Adolph af Gottorp 496, Hans den yngre, Kongens Broder, 132 Heste. Dagen efter red Kongen dem i Møde en Mils Vei udenfor Odense med 1500 Heste. Den følgende Tirsdag red Hertugerne tidlig om Morgenen ud af Staden for at hente Lensfanerne, der var opstillede paa den aabne Mark under Beskyttelse af sønderjydske Adelsmænd; Hovedfanen var rød, den Blodfane, der betegnede Landets Værdighed som Rigslen, den anden gul med de sønderjydske blaa Løver, den tredie blaa med Femerns gyldne Krone. De førtes i høitideligt Optog tilbage til Staden, hvor Kongen sad paa Torvet, paa sin Trone og omgiven af Rigets høie Embedsmænd og Raader. Fire Adelsmænd, af hvilke de tre repræsenterede Hertugerne, den fjerde Kongen som Hertug, nærmøde sig Tronen og bad knælende tre Gange om at modtage Rigets Len. Da Kongen svarede ja hertil, red Hertugerne med Blodfanen og med hele deres Følge i Slagorden tre Gange omkring Kongens Stol, steg derpaa af Hesten og stillede sig under Fanen. Derpaa gik de 4 Adelsmænd med Vaabenfanerne i Spidsen henimod Tronen og

æskede atter Lenet i deres Herrers Navn, hvorpaa de aflagde Lenseden. Kongen stod derpaa op fra sin Trone og gik hen til Lensfanen, han tog Haandslag af Hertugerne og sin egen hertugelige Repræsentant, greb derpaa Fanen og lod Hertugerne gribe om dens Stang. Dermed overdrog han som Konge dem og sig selv høitidelig Lenet som Hertuger af Slesvig og Femern. Herolderne tog derpaa alle Fanerne og kastede dem ud iblandt Tilskuerne. Hertugerne fik deres Lensbreve med det kongelige Segl i Guld udleverede af Kansleren og afgav de skriftlige Forpligtelser derimod. Storartede Gjæstebud indledede og afsluttede det hele.«

At de fornævnte saa vel som senere Lentagere kun lidet bekymrede sig om de indgaaede Forpligtelser, men tvertimod viste sig enten som den danske Konges aabenbare Fjender (— Gottorperne —) eller som lunkne Partigængere, afventende hvad der turde være mest fordelagtigt (— Sønderborgerne —), ere Kjendsgjæringer, som Historien forlængst har fældet Dom over.

Hvormeget Hertug Hans end bestræbte sig derfor, lykkedes det ham dog ingensinde selv at blive hyldet af Stænderne i Hertugdømmerne som »regjerende« Hertug¹⁾, saa han og hans Efterkommere, tiltrods for deres »fyrstelige« Værdighed og Hertugtitel, kun have været at betragte som private Jordrotter, men rigtignok over saadanne Eiendomme og i saa skjønne og frugtbare Egne, at den souveraine Høihed burde være stillet i anden Række, hvilket Ærgjerrigheden dog ikke vilde tillade.

Fik Hertug Hans, der skildres som en stille, alvorlig, lærd og gudfrygtig Mand, saaledes ikke nogensomhelst Indflydelse i politisk Henseende, ligesom han heller ikke vides

¹⁾ Ikke engang Kongens Intervention til Gunst for Hertugen førte til noget for denne gunstigt Resultat, idet Stænderne haardnakket paastode, at *Kongens Affindelse med Hertugen ikke var at betragte som en Landsdeling, men som en ligefrem Apanagering med Land og Folk*. Regjeringen skulde føres skiftevis af Hertug Adolph, Hans den ældre og Kongen, et Aar ad Gangen fra Mikkelsdag af, og saaledes skete det: Hertug Adolph hele Overstyrelsen fra Mikkelsdag 1564 til samme Tid 1565, — Hans den ældre fra 1565 til samme Tid 1566, hvorpaa Kongen fulgte, medens Hans den yngre fuldstændig blev udelukket fra Landsregjeringen i Hertugdømmerne. Om samme Sag se senere.

at have beklædt nogen Stilling i Hæren, saa forstod han paa den anden Side saa godt som nogen at fremme sine egne og sin Families Interesser og kom derved, maaske imod sin Villie, til indirecete at bane Veien for den sørgelige politiske Situation, der mere og mere førte det germaniserende Element frem i ellers rent danske Egne.

Hertug Hans' største og smukkeste Besiddelser laa nemlig paa Ærø, Als, Sundeved og Angel, med det rummelige og fyrstelige Sønderborg Slot som Midtpunkt, hvor hans store Familie med den fyrstelige Pragt, som Kongesønnen gjerne, især ved festlige Leiligheder, bar til Skue, fordunklede alt og ligesom nedtrykkede al Selvstændighed hos den lavere Adel. Først henvendte han sin Opmærksomhed paa denne Adels, de saakaldte »Junkeres« Gaarde, som det lidt efter lidt lykkedes ham at komme i Besiddelse af. Kun to af disse Herremænd, nemlig Poul Magnussen til Blansgaard og Diderik Høek til Auenbølgaard, modstode hans Guld og Smigrerier. Til Indkjøb af disse Eiendomme brugte han uhyre Summer, der af Præsten Peter Bruno i Satrup angives til 1,610,437 Mark Lybsk, og til at drive og kultivere dem benyttedes i Regelen tyske Fogeder og Forpagtere, ligesom hans egen talrige Husstand med tyske Domestikker, Hoffrøkener, Junkere o. s. v. o. s. v. lod det tyske Sprog faa en utilbørlig Overvægt. At Børnenes ægteskabelige Forbindelser og andre Tilknytningspunkter udelukkende gik i samme Retning, skal nedenfor nærmere omtales.

Efter Herremændene kom Turen til Bønderne, hvis Byer og Gaarde han efter eget Tykke nedlagde eller betyngede med forøget Hoveri og Afgifter, — noget der just ikke svarer til Betegnelsen »gudfrygtig«. »Der fortælles,« siger Jørgensen¹⁾, »at han paa sine Rideture udpegede de Gaarde, der skulde bringes til at forsvinde, uden at han gjorde sig nogen Tanke om, hvad der skulde blive af Beboerne. Bønderne paa Als klagede til Kong Kristian 4. og fremhævede, at han endog udjog Selveiere af deres Gaarde; Kongen vilde nødig skride ind imod sin Farbroder, men blev omsider nødt til det. Hertugen gav da efter i et og andet, men i det hele blev alt uforandret.« Ogsaa lige over for Geistligheden og Kirken

¹⁾ Jfr. v. Krogh pag. 16.

gjorde han sig skyldig i Overgreb, men blev her, efter Klage-
maal fra Biskoppen paa Fyn, af Kongen irrettesat og vist til-
bage med Bestemthed. Om disse og andre Stridigheder, Juris-
dictionen vedrørende, henvise vi til v. Krogh pag. 17 ff.

Men forstod Hertug Hans at indkjøbe og indvinde Eien-
domme, saa var han ogsaa dygtig nok til at bringe Orden i
dem og faa dem i en Drift, som var en Sjeldenhed i hine
Tider. Han opdyrkede forsømte Jorder, lod rydde store Skov-
strækninger, byggede Avlsgaarde, plantede Abildgaarde, lod
grave Fiskedamme og anvendte særlig store Summer paa en
forædlet Hesteavl og paa Indførelse af Kronvildt, der jo har
holdt sig paa Als og Sundeved lige til vore Dage.

Vi skulle nu noget nærmere først omtale de vigtigste
Eiendomme, som Hertug Hans tilkøbte sig i det Sundevedske,
paa Als og Ærø, samt de Forandringer, der paa anden Vis
foretoges.

Den 6. Januar 1590 bortbyttede Hertugen 2 Byer i Ah-
rensboek til Hans Blome imod tvende Gaarde i Borup, Varnæs
Sogn, og en i Skodsbøl, Broager Sogn, samt i rede Penge
4377 Rdi. I Skodsbøl tilkøbte han sig senere tvende andre
Gaarde af Enken Eva Sprengel. Ligeledes købte Hertugen
2 Bøndergaarde og 2 Kaadsteder i Dynt, en anden By i Bro-
ager Sogn, nemlig af Amtmand Gert Rantzau i Haderslev.
Ogsaa i Skjelle, i Broager, tilbyttede Hertugen sig et Par
Gaarde og anlagde en Færge, der dog senere er gaat ind. —
Det tætved Allsund i Ullerup Sogn, Byen Blans, beliggende
adelige Gods *Ballegaard* købte han 1590 af Detlef Holk;
dog forblev det neppe firsindstyve Aar i hans Slægt, men blev
1669 solgt til Grev Ahlefeldt til Søgaard, efter at det ved
Delingen efter Hertug Hans's Død 1622 var kommen til
Nordborg. Med Ballegaard fulgte den mindre Gaard *Volmars-
toft*, der 1486 eiedes af Volmar von der Herberge. I samme
Sogn tilkøbte han sig, ligeledes 1590, *Igeskovgaard* i Auen-
bøl, af Familien v. Qualen, men bortbyttede strax Gaarden
til Diderik Høek til Auenbølgaard imod en Gaard i Blans,
der indlemmedes i Ballegaard. I Snogbæk, Satrup Sogn, fik
han Gaarden *Snogbæklund* af Henning Meinstorff 1595, men
nødbrød den allerede 5 Aar efter og benyttede Materialierne
til Opførelsen af Rumohrsgaard paa Als. — Her fik han ved
Kjøb *Keyenæsgaard*, som han udvidede og forbedrede meget.

Han ombyggede Gaarden som et Slot paa 2 Etager, omgivet med dybe Grave. Men heller ikke denne betydelige Eiendom forblev ret længe i Familien; ved Delingen 1622 tilfaldt den Linien Sønderborg, men maatte 1667 af Hertug Christian Adolph overlades Kongen for Gjæld. Det Samme blev Tilfældet med den store Gaard *Rønhave* i Ulkebøl Sogn, som i gamle Dage var en fast Borg og 1590 blev kjøbt af Hertug Hans af Familien Holck. Hertugen forøgede dens Tilliggende med den nedlagte By Skovhuse — en af de Byer, han paa sine Rideture udpegede som hjemfalden til Udslettelse af Landsbyernes Række. I Midten af forrige Aarhundrede kom *Rønhave* dog atter til en Sidegren af Slægten, idet den 1764 indlemmedes i Hertug Frederik Christian af Augustenborgs Besiddelser. — I Kettinge Sogn købte Hertug Hans den store Gaard *Gammelgaard* af Thomas Sturs Svigersøn, Hans Blome, for 87,500 Rdl. og ogsaa her maatte en Landsby, *Taurup*, forsvinde, for at forøge Gaardens Udstrækning. Et Stykke Eng, der fra gammel Tid tilhørte Bønderne i Gunstrup, lagde han til *Gammelgaard*, fordi »Bønderne ikke havde forsynet Hertugens Vildt med Foder.« Bygningerne udvidedes i den Grad, at Gaarden kaldtes Slot og var Enkesæde for et Par Hertuginder af Huset Sønderborg, men havde iøvrigt samme Skjæbne som det nysnævnte *Rønhave*. — Ogsaa i Asseballe Sogn købte han en Gaard, nemlig *Munkgaard*, af Jørgen Hartvigsen. Denne Gaard, der dog neppe har været ret stor, blev senere henlagt under *Gammelgaard*. — I Notmark Sogn købte Hertugen en af de største Gaarde paa Als, nemlig *Rumohrsgaard* — forhen *Søbo* kaldet — af Ditlev Rumohr, der var gift med Anna Breide, i hvis Slægt Gaarden havde været i en længere Aarrække. Ogsaa denne store Gaard blev udvidet paa Bøndernes Bekostning, idet nogle Bøndergaarde i Hunslev og hele Byen Kolkaad i Ketting Sogn bleve indlemmede i den. Som *Rønhave* og *Gammelgaard* tilfaldt *Rumohrsgaard* den sønderborgske Linie 1622, og som disse blev den udlagt til Kreditorerne 1667 og 1669 solgt til Hertug Ernst Günther paa Augustenborg. — I Egen eller Igen Sogn købte Hertugen Gaarden *Helvitgaard* eller *Østerholm* af den forhen nævnte Hans Blome 1583 for 51,000 Mark Lybsk. Jorderne forøgedes med den nedlagte Landsby *Bøsted*. Ved Delingen 1622 tilfaldt Gaarden, der som et Slot var omgivet

med Volde og Grave, den nordborgske Linie og blev i en Aarrække benyttet som Enkesæde for Hertuginde af Nordborg og nedbrudt 1735, efter at være gaat over i Kongens Hænder. — Endnu en større Gaard fik Hertug Hans til Kjøbs paa Als, nemlig *Melsgaard* i Oxbøl Sogn, der tilhørte den forhen nævnte Familie Holck og ligeledes først tilfaldt den nordborgske Linie, men senere overgik til Kongen. Som kongeligt Kammergods blev *Melsgaard* 1767 nedlagt og parcelleret.

Paa *Ærø* ville vi nævne den store Gaard *Søbygaard*, der gav Øens fjerde Len Navn, og som Hertugen købte 1590, rimeligvis af Familien Gregersen. Hertugen lod Gaarden ombygge og stærkt befæste. Ved *Delingen* tilfaldt den den plønske Linie, men gik 1730 over til Kongen.

Af andre, inden for selve Arvens Omraade af Hertug Hans hidførte Forandringer, ville vi anføre, at han 1601 oprettede Gaarden *Skjelgaard* eller *Freileben* i Broager Sogn, der atter blev parcelleret 1785. I Ullerup Sogn bortbyttede han Landsbyen *Bøgskov* og Avlsgaarden *Fiskebæk* til Gregorius v. Ahlefeldt til Graasten, som derpaa nedlagde Byen og oprettede en Avlsgaard af samme Navn. I samme Sogn oprettede Hertugen 1593 Gaarden *Lundsgaard* i Nærheden af Satrup Kirke, af Gaarden *Auenbøllund* i Satrup, der havde tilhørt Amtmanden i Sønderborg, Poul Uck, men af Hertug Hans blev inddraget, da bemeldte Uck 1591 havde ladet Junker Hans Blome til Bratborg skyde og derfor maatte gaa i Landflygtighed. Selve *Lundsgaard*, der skal have været en prægtig, slotlignende Bygning, omgivet med Grave, der endnu ses, blev nedbrudt 1633 og senere parcelleret, saa den nuværende *Stamgaard* kun udgjør en mindre Avlsgaard. Til *Lundsgaard* henlagde Hertug Hans 13 Bøndergaarde i Satrup, der skulde forrette Markarbeidet og Plovtjenesten. Efter Hertugens Død opstod der Stridigheder om disse Hovbønder, idet Hertug Alexander i Sønderborg paastod, at de hørte ind under Sandbjerg, medens Broderen, Hertug Philip til Lyksborg forlangte dem tilkjendt sig, hvilket ogsaa skete. Disse 13 Bøndergaarde i Satrup kaldes derfor endnu i daglig Tale »den lyksborgske Stavn«. — Et Par mindre Eiendomme i Ullerup Sogn, nemlig *Kallund* — det senere Philipsborg — og *Kasmus*, købte Hertugen af Hans Blomes Arvinger 1601 for den ringe Sum

af 3000 Rdl. — Ligeledes oprettede Hertug Hans i Byen Satrup, umiddelbart ved Alssund, af 4 nedlagte Bøndergaarde det noksom bekjendte Gods *Sandbjerg*, der efter hans Død gik over til den sønderborgske Linie, men 1667 som alle forhen nævnte Besiddelser blev overladt til Kongen for Gjæld. Det er bekjendt, at Godset senere blev meget udvidet og den 3. December 1681 af Grev Konrad Reventlow oprettet til et dansk Lensgrevskab. Det var Hertug Hans, der her anlagde den saakaldte Mølledæmning, hvorved den Bugt af Alssund, som nu kaldes Mølledammen, med Damhale blev adskilt fra Sundet og som i en af sine Dele, *Nydam Mose*, blev Gjemmestedet for den Mængde Oldsager, som her fandtes særlig 1863, ligesom han opførte Hovedbygningen, der blev fuldført 1576.

Halvøen Kegenæs (Kainæs) paa Als forandrede helt Udseende under Hertug Hans. Hele Halvøen var nemlig bedækket med saa store Skovstrækninger, at 1600 Svin kunde blive mædskede. De fleste af disse Skovstrækninger lod Hertugen rydde 1615 og paa Stedet bygge 2 Byer, *Sønderby* og *Østerby*, hver paa 20 Huse, samt Gaardene *Hjortholm* (Hirschholm) og *Nygaard* (Nienhof), og til Beboernes aandelige Tarv opførte han *Kegenæs Kirke* samme Aar. Ogsaa disse Besiddelser afstodes til Kongen 1667.

Midtpunktet for al denne Virksomhed i de arvede Besiddelser og disses Omdannelse og Udvidelse var selvfølgelig Byen *Sønderborg*, hvor Hertugen residerede paa det gamle *Sønderborg Slot*. Dette antages i Almindelighed, men muligt med Urette, at være opført af Kong Valdemar den store imod Venderne. Af historiske Dataer, Slottet vedrørende før Hertug Hans' Tid, skulle vi her kun anføre, at Valdemar Atterdag holdt sit Bryllup paa Slottet i Juni 1340 med Hertug Valdemars Søster Helvig. I en senere Feide imellem Kongen og Hertugen, hvilken sidste oftere residerede paa Slottet, beleirede Valdemar Atterdag Slottet 1358, men lod dog Hertuginde Richtiza beholde det. Ogsaa Erik af Pommern beleirede Sønderborg Slot, nemlig 1410, ved hvilken Leilighed han som bekjendt lod den svenske Ridder, Dronning Margrethes Yndling Abraham Brodersøn, hvem Beleiringen var overdragen, henrette den 28. Aug. uden for Sønderborg. 1470 pantsatte Kong Christian I. Slottet til sin Dronning Dorothea; men mest navnkundig, omend som sørgelig Ihukommelse, blev

Slottet ved Kong Christian II.'s 17 Aar lange og haarde Fængsel fra 1532—1549. Ved Delingen 1564 tilfaldt Slottet som forhen sagt Hertug Hans; men da hans Moder, Enkedronning Dorothea, havde det som Livgeding, fik Hertugen først fri Raadighed derover ved hendes Død d. 7. October 1571.

Slottet var saa rummeligt, at Hertugens store Familie, med en Børneflok paa 23 Børn, 11 Sønner og 12 Døttre, og med det tilsvarende store Hofpersonale lettelig kunde rummes inden for dets Mure, saa det ikke er bekjendt, at han har foretaget sig Udvidelser eller synderlige Forandringer, maaske med Undtagelse af Indretningen af den fyrstelige Begravelse, der findes ved det en Gang saa smukke Slotskapel, i hvilket der i Hertugens og hans nærmeste Efterfølgeres Tid holdtes Gudstjeneste af en egen Hofpræst. Selve Byens Indvaanere vare tidligere henviste til et Kapel ved Byens Sydende, ikke langt fra Slottet; men da samme var bleven brøstfældigt og heller ikke længere kunde svare til det voxende Indbyggerantal, opførte Hertug Hans i Byens nordvestlige Del, fra 1594—1600, den rummelige Kirke, *Marielirken*, der staar som et smukt Minde om Hertugens mangesidige Virksomhed paa sine Enemærker. Et af Hertugen i Sønderborg anlagt Saltkogereri bragte ham stor Indtægt.

Foruden de omtalte Herre- og Avlsgaarde med kostbare Hovedbygninger, opførte Hertug Hans 3 større Slotte, nemlig *Lyksborg* 1583—1587, *Ahrensboek* 1593 og *Reinfeld* 1599, af hvilke det første var og blev det vigtigste, ja endog, hvad de til samme knyttede fyrstelige Familier angaar, langt overgik Hertugens Residensslot Sønderborg.

Det er forhen bemærket, at Hertug Hans ved Delingen den 23. April 1582 som Æquivalent for den ham tilkommende Del af Arven efter Farbroderen, Hertug Hans den ældre i Haderslev, fik Ry Kloster, Rus regis, hvis sidste Abbed Hildebrandt var en af de første, om ikke den første Abbed, der gik over til den lutherske Lære, — og det dertil liggende Bøndergods i det nordlige Angel og det sydlige Sundeved, Broagerland. De Klosteret eller Lyksborg Amt tilhørende Byer vare: Munkbrarup, hvis 1564 af Lynild nedbrændte Kirke Hertug Hans gjenopbyggede 1582, Rosgaarde, Oxbøl, Rubøl, Ves, Ulstrup, Rydde, Bogholm, Skovsønde, Ringberg,

Ranmark, Kragholm, Vesriis, Himmershøi, Skidenhulvei, Sandvig, Draget, Kobbelløk, Bogholmvig, Geil, Sigum, Holdnæs.

Skjøndt det vel tør forudsættes at være de fleste Læsere bekendt, skulle vi dog for en Fuldstændigheds Skyld bemærke, at Ry Kloster, der omtrent 1210 flyttedes fra Guldhalm i Langsøen, 1 Mil nord for Slesvig, til Ryde, var et Cistercienserkloster, hvis første Munke menes at være hidkaldte fra Esrom Kloster paa Sjælland af Biskop Valdemar. Iblant Klosterets Abbeder nævnes den berygtede Arnfast, der 1259 ved Gift i den hellige Nadvere antages at have berøvet Kong Christoffer den første Livet. En ubekjendt Munk i Ry Kloster skal i Slutningen af samme Aarhundrede have skrevet den bekjendte »Kong Eriks Krønike«. Efter Reformationen lod Kong Christian III. Klostergodset bestyre af Abbeden, men henlagde det senere under Flensborg Amt. Hertug Hans lod 1583 Klosterbygningerne nedbryde, ved hvilken Leilighed man under Jorden og i Hvælvingerne fandt Hjerneskalder og andre Ben af smaa Børn, hvilket ikke vidner godt om Munkenes Opførsel; at denne heller ikke var rosværdig i anden Henseende, kan skjønnes deraf, at Biskop Jacob i Slesvig i Aaret 1283 endog lod nogle af Munkene pidske. Hertugen opførte Slottet, som han kaldte *Glücksburg*, lidt nordligere ved en Indsø, der nu omgiver det. Det bestod oprindeligt af 3 ved Siden af hverandre lagte Bygninger, der senere i Forbindelse med en fjerde udgjorde en regelmæssig Firkant og iblandt andet havde et hertugeligt Slotskapel med en fyrstelig Begravelse. Omgiven af Skov og Sø og paa en henrivende Plet syntes Slottet ogsaa at maatte tilføre dem Lykke, der fæstede Bo inden for dets Mure. Hertug Hans dvælede her ofte og gjerne, ligesom i vore Dage Kong Frederik VII. Hertugen lod Slottet opføre af Nikolaus Karies for 6000 Mark Lybsk; Porthuset, Stald og Sidebygninger kostede 1600 Mark. Over Hovedindgangen sattes Slesvigs og Holstens Vaaben med Hertugens Navn og Valgsprog G. G. M. F. ∴ Gott gebe Glück mit Frieden, samt til Høire det Brunsvig-Lyneborgske, til Venstre det kurfyrstelig-sachsiske Familievaaben.

Ogsaa denne betydelige Arvelod forstod Hertug Hans at udvide ved Kjøb af større Eiendomme, dog neppe i den Udstrækning som paa Als, Ærø og Sundeved. Vi skulle her omtale, at Hertugen 1619 købte det adelige Gods *Undevad* i

Grumtofte Sogn af Bendix v. Ahlefeldt for 21,000 Rdl. Ti Aar tidligere, altsaa 1609, erhvervede han sig *Rosgaard* i Munkbrarup Sogn, hvilken Gaard oprindeligt var en Ladegaard, opstaat af Jorderne fra den nedlagte Landsby Rubøl og skjænket af Kong Frederik II. til sin Hofjunker v. Breda, som atter overlod det til Hertug Hans. — Det adelige Gods *Nybøl* i Kværn Sogn, der i flere Aarhundreder havde tilhørt Adelsfamilien von dem Hagen, købte Hertugen 1618 for 65,500 Rdl. og lod her opføre et Slot med et Kapel, der blev nedbrudt 1755; en Del af Stenene førtes til Lyksborg, hvor de anvendtes til Udbedring af Slotsbroen. Ved Købet af Nybøl kom Hertugen rimeligvis ogsaa i Besiddelse af den ved Udløbet af Flensborg Fjord liggende By, *Nyby*, der opstod 1621 og 1622 af 32 af Hertugen opførte Huse med en Kirke, *Nykirke*; Husene ligge paa hver Side af en lige imod Stranden løbende Gade, og det er troligt nok, hvad der berettes, at Hertugen her vilde anlægge en Handelsplads, der vilde have skadet Flensborg meget, hvorfor Kongen paa Flensborgernes Forestilling fik ham til at opgive sit Forsæt; 12 af Husene henflyttedes til Lyksborg, hvor de længe efter bevarede Navnet Nyby. Ved samme Leilighed fik Hertugen *Havernæs* ud imod Østersøen og Flensborg Fjord, bestaaende oprindeligt af 13 Kaadsteder. Om Stedet fortæller Sagnet, at Hyrderne i Kværn og Stenbjerg kom i Strid med hinanden, hvorved den første, der hed »Nis«, blev dræbt. I Bøde for dette Mord maatte Stenbjergerne overlade et Stykke Jord til Kværnboerne, hvilket de skulde »have for Nis«, saa Stedet efter den Tid kaldtes »Havernis« eller »Havernæs« —, medens Hertugen altsaa gav sine Gaarde og Slotte *tyske* Navne, forbleve Angelboerne ved deres gamle *danske* Modersmaal! — I Stenbjerg Sogn købte han 1619 Gaarden *Nørregaard* for 18,000 Rdl. af Otto Petersen eller v. Deden (v. Didden), som den adlede Familie ogsaa kaldtes. Efter hans Død 1622 tilfaldt alle disse Eiendomme i Angel hans Søn Philip.

Hertug Hans forstod altsaa at udvide sine arvede Besiddelser efter en stor Maalestok — ved sin Død efterlod han sig nogle og tyve Hovedgaarde, foruden meget Bøndergods, i den nævnte Del af Sønderjylland o: Ærø, Als, Sundved og Angel, og vel neppe vare de Adelige ham Tak skyldige, skjændt deres egen Ødselhed og Udsvævelser vare Skyld i, at

de maatte afstaa deres Godser og Gaarde til den snilde Hertug. Men endnu mindre skyldte Bønderne ham Tak, thi dem paaførte han, som alt bemærket, en hidtil ukjendt Trældom og tog deres Gaarde saa godt som efter eget Tykke.

I sit Hjem holdt Hertugen strengt over Sparsommelighed i det daglige Liv, og navnlig var han en Hader af Datidens raa Sæder og Udskeielser. Han taalte saaledes hverken Svir eller Dobbelt og var især en Fjende af al Banden og Sværgeren. Dertil var han iøvrigt særligt opfordret, idet han 1596 i Altenburg i Meissen lod sig optage i den af Hertug Frederik Vilhelm af Sachsen stiftede »Forening imod at bande«. Denne Forening, der især dannedes af fyrstelige Personer, havde som Ordenstegn en dertil særlig præget Guldmønt, der hang ved en Guldkjæde og blev baaren om Halsen. Hertugen skattede denne Forening høit og havde befalet, at Ordenstegnet skulde medgives ham i Graven, hvilket ogsaa skete. Ved sin Død var han den ældste Ordensbroder.

Hertug Hans, der ikke havde meget tilfælles med Oldenborgerne i udvortes Henseende — Ansigtsformen var rund, med temmelig Fedme — blev en af de ældste Mænd af den oldenborgske Stamme, nemlig omtrent 78 Aar gammel. Med sine Døtre, Eleonora og Eleonora Sabina, reiste han i Sommeren 1622 til sine Besiddelser i Holsten —, dem han i Forbigaaende sagt langt fra fik forøget efter den Maalestok, som forhen omtalt¹⁾ —. Efter et Ophold paa 8 Uger forlod han Ahrensbök den 16. September og kom den 18. September til Ekernförde, hvor han traf Fyrst Ludvig af Anhalt. Dagen derefter naede han til Lyksborg, hvor han blev syg. Sine Hoffolk havde han ladet drage til Holdnæs og derfra til Sønderborg, hvorhen han selv agtede sig for at deltage i Jagten paa Als. Dette opnaede han dog ikke; thi om Morgenen den 9. October 1622 døde han paa Lyksborg Slot, hvorfra det fyrstelige Lig den 4. November førtes igjennem Flensborg til Sønderborg, hvor det stededes til Hvile i Slotskapellet d. 27. November. Ved Jordefærden var Kong Christian IV. og mange andre fyrstelige Personer til Stede. Aaret i Forvejen

¹⁾ Som indkjøbte Eiendomme i Holsten nævne vi efter v. Krogh: Wulfsfelde, Guissau, Grønenberg og Rethwisch, for resp. 30,500, — 32,000, — 65,000 og 71,000 Rdl.

havde han affattet sit Testamente, der nu kom til Udførelse, uagtet det, saa vidt vides, ikke havde kongelig Stadfæstelse.

Vi have ovenfor løselig berørt, at Hertug Hans, maaske imod sin Vilje, kom til at give tysk Sprog og tyske Sæder Overvægten i sine Omgivelser, for en Del foranlediget ved sine egne og Børnenes ægteskabelige Forbindelser med tyske Fyrstehuse og ved den hele Administration af hans fyrstelige Besiddelser. I det Følgende vil dette nærmere blive omtalt, og der vil tillige blive paavist, at enkelte af hans Efterkommere ligefrem satte det som Formaal for deres Stræben, at indføre Tysk paa det Danskes Bekostning. Men naar saa Befolkningen i Sundeved og Als, tiltrods for slige indirecte og directe Bestræbelser for at hylde og fremme tysk Sprog og Dannelse, ved seig Udholdenhed i Tider, hvor den paa mange Maader var prisgiven Magthaverne, bevarede det nedarvede danske Modersmaal, saa ligger der for os deri en mægtig Løftestang for Haabet om, at de samme Egne i vore Dage, hvor Kampen imellem Dansk og Tysk er oppe med fuld national Bevidsthed, aldrig vil svigte sin Opgave: *at bevare dansk Sprog og Sindelag imod den sydfra fremvæltende Kulturstrøm.* —

Hertug Hans den yngre var gift tvende Gange, først med *Elisabeth*, Hertug Ernst af Brunsvig-Lyneborgs eneste Datter, med hvem han blev formælet paa Koldinghus den 19. Aug. 1567; hun døde paa Østerholm paa Als og blev bisat i Sønderborg Slotskapel den 15. Marts 1586; — anden Gang med *Agnes Hedevig*, en Datter af Fyrst Joachim Ernst af Anhalt, med hvem han formæledes paa Sønderborg Slot den 14. Feb. 1588; hun døde 1616 og er ligeledes bisat i den fyrstelige Begravelse i Sønderborg Slot. — I første Ægteskab fødtes 14, i andet 9 Børn, som vi her for en Fuldstændigheds Skyld ville nævne i den Orden, hvori de ere fødte:

1. *Dorothea*, født paa Koldinghus d. 16. Octb. 1569, formælet paa Sønderborg Slot den 23. November 1589 med Hertug Frederik til Liegnitz og Brieg i Slesien, hvor hun døde 1593.

2. *Christian*, født den 26. Novb. 1570, blev 17 Aar gammel

sendt paa Reiser i Tyskland, særlig for sit aandelige Helbreds Skyld, og fik senere Ærø, men døde ugift den 14. Juni 1633; han blev bisat i Igen eller Egen Kirke paa Als.

3. *Ernst*, født paa Sønderborg Slot den 18. Januar 1572, gik i keiserlig Tjeneste og deltog i Felttoget imod Tyrkerne, i hvilket han faldt i Slaget ved Erla i Ungarn den 16. Octb. 1596. Hans Lig blev ikke funden.

4. *Alexander*, født den 20. Januar 1573, Stifteren af den (indskrænkede) sønderborgske Linie, om hvilken der senere skal tales.

5. *August*, født den 21. Juli 1574, deltog med Broderen Ernst i Tyrkerkrigen, faldt samme Dag og blev, efter at Liget var funden, begravet i en Bjergstad i Øvre-Ungarn.

6. *Maria*, født den 22. Aug. 1575, blev 1611 Abbedisse i Itzehoe, hvor hun døde 1640, efter at hun 1638 havde indsat sin Broder Philip til Universalarving; hun blev bisat i Slotskapellet paa Lyksborg.

7. *Johan Adolph*, født paa Sønderborg Slot den 17. Septb. 1576. Han blev opdragen hos Morbroderen, Hertug Philip i Lyneborg, hvor han opholdt sig til 1596. Aaret derefter foretog han sig med den hamborgske Retslærde Bernhard Tegge en Reise igjennem Tyskland og Italien, fra hvilken han 1598 vendte tilbage til Sønderborg. 1601 blev han Oberst i svensk Tjeneste og Statholder i Lifland, hvilken Stilling han allerede opgav 1602. Hjemkommen til Sønderborg gik han snart efter i keiserlig Tjeneste i Wien og Presburg og blev her General, men forlod ogsaa denne Stilling og opholdt sig nogen Tid i Pommern, hvor han 1604 blev forlovet med Marie Hedevig, en Søster til Hertug Philip Julius i Stettin. Da hun døde 1606 kort før Brylluppet, begav han sig atter i svensk Tjeneste, indtil han, kjed af den megen Omflakken, tilsidst vendte tilbage til Als, hvor han døde ugift paa Nordborg Slot den 21. Febr. 1624. Han er bisat i Sønderborg.

8. *Anna*, født den 7. October 1577 og formælet 1601 paa Sønderborg Slot med Hertug Bugislav XIII. af Pommern; hun døde som Enke 1616 uden Arvinger og er bisat i Gammel-Stettin.

9. *Sophie*, født den 23. Aug. 1579 og formælet 1607 i Stettin med Hertug Philip II. af Pommern; hun døde som Enke 1658 uden Arvinger og er bisat i Treptou.

10. *Elisabeth*, født den 24. Septb. 1580 og formælet 1615 i Rygenwalde med Hertug Bugislav XIV. af Pommern; ogsaa hun døde uden Arvinger.

11. *Frederik*, født den 26. November 1581, Stifteren af den nordborgske Linie, om hvem der senere skal tales.

12. *Margarethe*, født d. 3. Marts 1583 og formælet 1603 i Rothenburg i Hessen med Grev Johan af Nassau; hun døde som Enke 1638 i Freudenburg.

13. *Philip*, født paa Sønderborg Slot den 15. Marts 1584, Stifteren af den lyksborgske Linie, til hvem vi senere komme tilbage.

14. *Albrecht*, født paa Sønderborg Slot den 16. April 1585, studerede 14 Aar gammel i Tybingen og reiste senere til Italien. Han døde 1613 under et Besøg i Dresden, hvor han blev jordfæstet i Korskirken foran Alteret. Hundrede Aar derefter aabnedes hans Grav, ved hvilken Leilighed man fandt mange Juveler og andre Kostbarheder, iblandt andet et med Krigsarmatur opreist, med Brillanter besat Guldhjerte med 6 Ordener; paa et af disse, der var forsynet med en Guldkjæde, stod: Frygt Gud og sky ingen; før dø end fornægte sin Tro; frygt Gud og ær Keiseren; tro Herrer, tro Tjenere.

15. *Eleonora*, født den 4. April 1590, levede ugift i Retwisch, døde 1669 og blev bisat i Slotskirken i Pløn.

16. *Anna Sabina*, født den 7. Marts 1593, formælet 1617 paa Sønderborg Slot med Hertug Julius Frederik af Huset Würtemberg-Oels; hun døde 1659 paa Slottet Brenz.

17. *Hans Georg*, født den 9. Octb. 1594, studerede først i Giesen, senere i Tybingen. Han var en meget lærd ung Mand, der døde 1613, 19 Aar gammel, paa det fyrstelige Kollegium i Tybingen, hvor han ligger begravet i Stiftskirken.

18. *Joachim Ernst*, født den 25. August 1595, Stifteren af den plønske Linie (s. nedenfor).

19. *Dorothea Sibylla*, født den 13. Marts 1597; døde samme Aar.

20. *Dorothea Maria*, født den 13. Juli 1599; døde Aaret efter.

21. *Bernhard*, født den 1. April 1601; døde samme Maaned.

22. *Eleonora Sabina*, født den 24. Febr. 1603 og for-

mælet 1625 med Fyrst Christian af Anhalt-Bernburg; hun døde 1675 og var Moder til 15 Børn.

23. *Agnès Hedevig*, født den 7. November 1607; døde Aaret efter.

Det her Anførte afgiver tilstrækkeligt Bevis paa, hvilken Retning de hertugelige Børn toge i deres Ægteskaber og hvor ringe Betydning det Sprog og det Folk maa have havt for dem, i hvis Midte de vare opfostrede og hvorfra Hjælpekilderne hentedes til deres Underhold, Morgengave og Livgeding. —

Det ligger ikke i vor Opgave at forfølge Hertug Hans' Afkom i Enkelthederne, — dertil er den, selv med Hertugnavn og Hertugkrone, for lidet betydende, skjøndt vi paa den anden Side ikke ganske kunne tiltræde den Dom, som A. D. Jørgensen fælder over Slægten, naar han siger: »Disse Hertugslægter har intet Spor efterladt sig i Historien, uden det, at de have levet. Deres Fædreland har ingen Tjenester modtaget af dem i Vederlag for den Arv, som blev dem til Del; deres Navne nævnes ikke iblandt de Mænd, som tog sig af den begyndende Videnskabelighed, af Kirken eller Skolen. Det var dem nok at leve, at samle Gods og atter at sprede det.« —

Ved Hertug Hans' Død den 9. Octb. 1622 deltes hans Besiddelser imellem hans Sønner, i Henhold til det af ham selv oprettede Testamente. Uden ved nogen Forlening, hverken særregen eller til fælles Haand, at erhverve Kongens Godkjendelse af Fordelingen, tiltog Arvetagerne sig uden videre Fællestitelen »Hertug til Slesvig-Holsten«, med Tilføielse af den særlige Arv, altsaa »Hertug til Slesvig-Holsten-Sønderborg«, »Hertug til Slesvig-Holsten-Nordborg« o. s. v., hvilken Tilføielse ogsaa fandt Sted ved videre Udstykninger, saa Titelen i flere Tilfælde slet ikke var knyttet til noget Landomraade.

Den ældste Søn, *Christian*, vilde vel have været den nærmeste Arving til Stamlinien Sønderborg; men da hans Aandsevner kun vare ringe, maatte han nøies med »Hertugdømmet Ærø«. Han boede stille og tilbagetrukket paa Herregaarden Graasten paa Ærø og døde her ugift 1633 og blev altsaa ikke Stifter af nogen ny Linie. Hans »Hertugdømme« blev derpaa delt imellem Brødrene. Heller ikke *Johan Adolph*

stiftede nogen ny Linie, men døde ugift paa Nordborg 1624. Da 5 af de andre Brødre var døde før Faderen, vare der alt-saa kun 4 tilbage, imellem hvilke Arven skulde deles, hvilket skete paa følgende Maade: *Alexander* fik »Hertugdømmet Sønderborg« med Sønderborg By og Slot, samt den sydlige Del af Als med 7 Hovedgaarde, omtrent fra Augustenborg Fjord til Kegenæs, og den lige over for liggende østlige Del af Sundeved, fra Snogbæk langs med Sundet til Venningbund med Sandbjerg som Hovedgaard. *Frederik* fik »Hertugdømmet Nordborg« med Nordborg Slot og By, samt den nordlige Del af Als med fem Hovedgaarde, og den lige over for liggende nord-vestlige Del af Sundeved, fra Snogbæk op imod Aabenraa-fjord med Ballegaard som Hovedgaard. *Philip* fik »Hertugdømmet Lyksborg« med Lyksborg Slot og samtlige Besiddelser med 4 Hovedgaarde i Angel, og den lige over for liggende syd-vestlige Del af Sundeved, fra Venningbund imod Vest, hvor hans Arvelod med Skjellegaard og Lundsgaard som Hovedgaarde stødte sammen med Hertug Frederiks og øst paa med Hertug Alexanders Arvelod¹⁾. *Joachim Ernst* fik »Hertugdømmet Pløn« med samtlige Besiddelser i Holsten.

Det ses saaledes, at Als blev todelt, Sundeved tredelt og Ærø (senere) firedelt, medens de øvrige Arvelodder foreløbigen forbleve udelte.

Om Hertug *Alexander* er der ikke synderligt at sige. Han var formælet med Dorothea af Schwarzburg, med hvem han havde en talrig Børneflokk. Ved sin Tiltrædelse af Arven 1622 var han allerede i betydelig Gjæld, nærmest som Følge af sit Giftermaal uden andre Subsistentsmidler, end hvad Faderen havde kunnet afse til ham; Gjælden forøgedes ikke lidet i hans sidste Leveaar, saa han ved sin Død den 13. Maj 1627 efterlod sig Hertugdømmet Sønderborg saa forgjældet, at Lenet først skulde gaa over til den ældste Søn, naar Gjælden under Moderens Styrelse var betalt. Dette Tidspunkt kom dog ikke, skjøndt Besiddelserne vare blevne forøgede 1633 med det smukke Gods Gudsgave paa Ærø, der tilfaldt Huset Sønderborg ved Hertug Christians Død. Enkehertug-

¹⁾ At denne Deling ikke indbefattede enhver Jordlod, men at baade Kongen og enkelte Adelige havde og fik deres Undergivne her, skal nedenfor nærmere omtales.

inden maatte tage til Takke med Gammelgaard som Enkesæde; her døde hun 1639. De efterladte 5 Sønner stiftede derpaa ny Linier, af hvilke vi først ville omtale den »sønderborg-franzhagenske«, stiftet af den ældste Søn, *Johan eller Hans Christian*. født 1607. Han residerede paa Sønderborg Slot, hvor han døde 1653, efterladende Arven endnu langt mere betyngtet af Gjæld, end hvormed han selv havde overtaget den, for en Del foranlediget ved de Byrder, den keiserlige Occupering i 30 Aars Krigen førte med sig. Hans Søn, *Christian Adolph*, saae sig nødsaget til, 1667 paa Grund af Gjæld at maatte overlade Hertugdømmet Sønderborg til Kong *Frederik III*. Christian Adolph havde nemlig hverken kunnet betale Farbrødrenes Aarpenge, ei heller Skatterne (særlig Krigsskatten), ja ikke engang Renterne af Gjælden, hvorfor han maatte finde sig i, at Landshøiheden blev ham frataget og at selve Lenet i Kongens Navn blev udlagt til Kreditorerne — med Forbehold af Kongens Indløsningsret —, hvormod de af Hertug Hans tilkjøbte Godser toges under Behandling af Hertugdømmets Fællesregjering d. v. s. af Kongen og af Hertugen paa Gottorp¹⁾ — Godvillig vilde Christian Adolph dog ikke vige, saa Statholderen, *Frederik Ahlefeldt*, maatte lade Sønderborg Slotsport opbryde med Militærmagt og Slottet og Byen besætte i Kongens Navn. Hertugen opholdt sig efter denne Tid dels paa Lyksborg, dels i Haag, hvor Generalstaterne baade nu og tidligere toge sig af hans Sag, skjøndt forgjæves. Atter senere opholdt han sig i Hamborg, under stadige Forsøg paa, atter at komme i Besiddelse af sit Hertugdømme. Imod dette Maal arbeidede han ogsaa ufortrøden, da han 1676 formælede sig med *Elonore Charlotte*, Datter af Hertugen af Sachsen-Lauenborg, og i disse Bestræbelser stod hans Gemalinde ham trofast bi; hun opholdt sig endog i dette Øiemed længere Tid i Kjøbenhavn og fortsatte senere sin Correspondance med det danske Hof, dog uden Resultat. Med denne sin Gemalinde kom Christian Adolph i Besiddelse af Godset Franzhagen i Lauenborg, hvor han fra nu af tog Sæde og hvor han af kongelig Naade fik en livsvarig Aarpenge. Han døde 1702. — Det var under Christian Adolph, at Sønderborg Slot i Svenskerkrigen 1657 og 1658 blev besat af de

¹⁾ Jfr. v. Krogh pag. 36 ff.

Svenske, men atter indtaget af de Allierede. Hertugen tog ikke Parti for Danmark! Efter Hertugens Død bortfaldt den kongelige Aarpenge, hvilket nedbøiede den i Forvejen haardt-prøvede Hertuginde end mere; hun døde 1709. Af deres Børn døde *Leopold Christian* 1707 og *Ludvig Carl* 1708. Den yngste formælede sig med Anna Dorothea v. Winterfeldt, og med deres eneste Søn, *Christian Adolph*, uddøde Linien 1709. Den ældste Søn, Leopold Christian, der var Oberst i den danske Arme, havde 3 Sønner med Anna Sophie Cantelberger af Celle, hvilke dog ikke bleve legitimerede. Hans Enke, Barbara Dorothea, maatte ved Svigermoderens Død 1709 frasi-ge sig Godset Franzhagen og levede siden under trykkende Forhold paa en lille Gaard i Bilwerder ved Hamborg. Ved hendes Død, 1739, gjorde en af Anna Sophie Cantelbergers Sønner Fordring paa hendes Efterladenskaber, men blev afvist. Han tjente dengang som — Kusk! — Den anden af Alex-anders Sønner, *Alexander Henrik*, født 1608, der ligesom de yngre Brødre maatte forlade Hjemmet for andensteds at opnaa en Stilling, stiftede den saakaldte »schlesiske eller katholske Linie«. Alexander Henrik formælede sig 1644 med Dorothea Maria, en Datter af Hofpræsten Heeshus i Sønderborg og gik dernæst over til Katholicismen. Herved brød han med Fami-lien og traadte i keiserlig Tjeneste, hvor han blev stationeret i Slesien og døde 1667. Af hans 3 Sønner traadte *Georg Christian*, født 1653, ligeledes i keiserlig Tjeneste, hvor han som General-Vagtmester og Oberst til Hest blev haardt saaret i Slaget ved Salankemen i Slavonien og døde 3 Dage efter, d. 19. Aug. 1691, i den keiserlige Leir ved Peterwardain. De to ældre Brødre, *Ferdinand Leopold*, født 1647, og *Alex-ander Rudolph*, født 1651, valgte den geistlige Stand. Med den sidste, der var Kanonikus i Olmütz, uddøde Linien 1727. —

Philip Ludvig, den yngste Søn, født 1620, stiftede den »wiesenburgske Linie«; han døde 1689 og Linien uddøde 1744. Philip Ludvig var gift 3 Gange, 1ste Gang med Catharina, en Datter af Grev Waldeck-Eisenberg, 2den Gg. med Anna Margrethe, en Datter af Grev Simon Ludvig af Lippe, og 3die Gg. med Magdalena Christina, en Datter af Grev Reuss i Plauen. Han tilkøbte sig Godset Wiesenburg i Meissen, som han senere overlod til sin ældste Søn Frederik. Philip Lud-vig var selv traadt i keiserlig Tjeneste, hvor han blev Felt-

marskalklieutenant. Af hans 3 Sønner blev ogsaa den ældste, *Frederik*, Feltmarskalk i keiserlig Tjeneste; den næstældste, *Carl Ludvig*, blev General i hessisk Tjeneste, og den yngste, *Vilhelm Christian*, kursaksisk General, hvor han særlig udmærkede sig foran Ofen 1686, foran Mainz 1689 og foran Zenda 1697. Med en Søn af *Frederik*, *Leopold*, der var gaat over til Katholicismen i Wien, hvor han blev formælet med *Maria Elisabeth*, en Datter af Fyrsten af Lichtenstein, uddøde *Linien* 1744. *Philip Ludvigs* Intervention til Gunst for Huset *Sønderborgs* Restituering forblev frugtesløs. —

Større Betydning fik tvende andre *Linier*, nemlig den »augustenburgske«, stiftet af *Alexanders* tredje Søn, *Ernst Günther*, der var født 1609 og døde 1689, — og den »beckske«, siden 1825, den »yngre lyksborgske« kaldet, stiftet af den 4. Søn i Rækkefølgen, *August Philip*, født 1612 og død 1675. Da disse to *Linier* paa forskjellig Maade have grebet skjæbnesvangert ind i vort Fædrelands Anliggender, er det naturligt, at de omtales noget udførligere.

Ernst Günther, der som sagt blev Stifteren af den augustenburgske *Linie*, synes i meget at have lignet sin Bedstefader, *Hertug Hans*, særlig i sin Bestræbelse for at vinde Gods og Eie. I Modsætning til Brødrene, der, som vi have set, traadte i udenlandsk Tjeneste, stillede *Ernst Günther* sig til *Kong Christian IV.*'s Raadighed tilligemed et af ham selv hvervet Ryttercorps. Han var derfor velset ved det danske Hof, baade under *Christian IV.* og *Frederik III.*, og dette gode Forhold blev endmere bestyrket, da *Hertugen* formælede sig med sin Kusine, *Augusta*, en Datter af *Hertug Philip* til *Lyksborg*, hvem den jevnaldrende *Dronning Sophie Amalie* var meget bevaagen. Formælingen fandt Sted i *Kjøbenhavn* den 15. Juni 1652. Det var rimeligvis disse venskabelige Forbindelser, der lode *Ernst Günther* haabe paa et heldigt Resultat af de af ham selv og *Svogeren*, *Kurfyrst Frederik Vilhelm* af *Brandenburg*, med den danske Regjering knyttede Forhandlinger om Rekonstitueringen af *Fyrsten- eller Hertugdømmet Sønderborg*, hvilke Forhaabninger dog strandede paa *Frederik III.*'s bestemte Modstand. *Hertugen* maatte nøies med en betydelig Pension af *Kongens Kasse* og med den baade ære- og betydningsfulde Post som *Gouvernør* paa *Als*. — Et Tegn paa *Kongehusets* Velvilje lige over for *Hertugen*

kan man ogsaa se deri, at hans ældste Datter, Lovise Charlotte, ved sin Formæling med Hertugen af Holsten-Beck, fik hele sit Brudeudstyr af den kongelige Kasse, — endvidere af Kongen 1200 Rdl. til en Bryllupsreise fra Flensborg til Berlin, desuden 5000 Rdl., samt 3000 Rdl. af Enkedronningen.

Af Kong Frederik III. købte Hertugen 1651 Byerne Stavensbøl og Sebelev. Disse Byer blev nedlagte, og paa det Sted, hvor Stavensbøl havde staat, byggede han et Slot, som han efter sin fornævnte Gemalinde kaldte *Augustenborg* og hvorefter han kaldte sig Hertug til Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenborg. Omtrent 100 Aar senere blev Slottet nedbrudt af Hertug Frederik Christian, men gjenopført af ham i Aarene 1770—1776 i sin nuværende smukke Skikkelse. Der er sagt saa meget om Augustenborgs henrivende Beliggenhed ved en Bugt af Alssund og om de til Slottet hørende Herligheder, at vi her ikke behøve at udtale os videre i saa Henseende. I Sønderborg havde Ernst Günther endvidere ladet opføre en Gaard paa 2 Etager tæt ved Torvet, der først var bestemt til Residens for ham selv, men efter at Augustenborg var fuldført, blev udset til Enkesæde for den hertugelige Familie. — Uagtet sin ikke ringe Børneflokk — 9 Børn — formaaede han dog ved Sparsommelighed og Vindskibelighed at udvide sine Besiddelser betydeligt, og vi skulle her nævne Herregaardene *Gundestrup* og *Werthemine* i Kettinge Sogn, der forhen vare Avlsgaarde under Gammelgaard, endvidere det forhen nævnte store *Rumohrsgaards Gods* i Notmark Sogn, med Avlsgaarden *Evelgunde*, samt Landsbyen *Bro*. — Det var Ernst Günthers ældste Datter, den forhen nævnte Louise Charlotte, der af den danske Enkedronning var tiltænkt den berømte Griffenfeldt til Gemalinde; men han forsmaaede Hertugdatteren, som man mener for at vinde en fransk Prinsesse. »Der fortælles,« siger Jørgensen ¹⁾, »at den Fornærmelse, han saaledes tilføiede den hertugelige Slægt, var en af Hovedgrundene til hans Fald. I Augustenborg Have vises endnu det Træ, under hvilket Hertug Hans Adolph af Pløn (Ernst Günthers Fætter), Høistkommanderende i den danske Hær, Kongens Halvbroder Ulrik Frederik Gyldenløve, Statholder i Norge, og Grev Frederik Ahlefeldt af Graasten, Statholder i Hertugdømmerne, — til-

¹⁾ Jfr. v. Krogh p. 61.

svor den fornærmede Hertug at hævne ham paa den hovmodige Storkansler. «

Af Ernst Günthers 4 Sønner gik de 2 ældste i udenlandsk Tjeneste: *Frederik*, den ældste, der var gift med en Barberdatter, *Anna Christina Berender*, fra Kiel, faldt i Slaget ved Enghien 1692, — *Philip Ernst* døde foran Stettin 1677 i brandenburgsk Tjeneste; den tredie, *Ernst August*, gik en Tid over til den katholske Lære, hvorfor den fjerde, *Frederik Vilhelm*, blev Successor ved Faderens Død 1689¹⁾. Ernst August lod sig dog ikke godvillig forbigaa eller nøie med det af Enkehertuginde for ham bestemte Deputat af 500 Rdl. aarlig. Han traadte tilbage fra keiserlig Tjeneste, gik atter over til den protestantiske Lære, fik Guvernørposten paa Als og førte, understøttet af Dronningen, en mangeaarig Proces med Broderen, der først endte med dennes Død 1714, men dog ikke lod Ernst August naa Maalet. Han boede i Sønderborg, Broderen, *Frederik Vilhelm*, paa Augustenborg; senere drog Ernst August, der var gift med *Maria Theresia*, en født Baronesse v. *Velbrüch*, til Hamborg; han døde 1731 uden Livsarvinger. *Frederik Vilhelm*, der var født 1668, blev titulær Domprovst i Hamborg og dansk Generalmajor. Han blev gift med *Grevinde Sophie Amalie Ahlefeldt*, en Datter af den danske Storkansler *Grev Frederik Ahlefeldt*, der i Brudegave skjenkede Svigersønnen det store Gods *Auenbølgaard* i Ullestrup Sogn i Sundeved, — det *Diderik Høck* som forhen sagt bestemt vægrede sig ved at afstaa til Hertug Hans, men som *Grev Ahlefeldt* havde kjøbt af *Hans Høck* 1694. — *Frederik Vilhelm* døde 1714 og efterfulgtes af Sønnen *Christian August*, født 1696 og formælet med den danske *Grevinde Frederikke Lovise Danneskjold-Samsø*. *Christian August*, der efter *Farbroderens*, *Ernst Augusts* Død, var bleven Guvernør paa Als og var Infanteri General i den danske Arme, var uden Tvivl den af de augustenburgske Hertuger, der forøgede Besiddelserne mest, navnlig ved Kjøb af Eiendomme ved de søgaardske Godsers Konkurs 1725, hvortil den store Medgift, han fik med sin Gemalinde, satte ham i Stand. I Ensted Sogn, Lundtoft Herred, kjøbte han ved hin Leilighed Hovedgaarden *Aarup*;

¹⁾ Ernst Günther og de senere afdøde Medlemmer af den augustenburgske Slægt bleve bisatte i fædrene Kapellet paa Sønderborg Slot.

ligesaa i Felsted Sogn Hovedgaarden *Kiding*, — i Hodebøl Sogn Hovedgaarden *Kjelstrup*, samt i Adsbøl Sogn *Graasten* Slot og Hovedgaard, samt Godset *Fiskebæk*. Graasten, der blev Residens i det Sundevedske, var oprindelig en Avlsgaard under Søgaaard og brændte 1599. Selve Slottet opførtes 1616 af Gregorius v. Ahlefeldt og blev senere solgt af Hans v. Ahlefeldt til Hertug Philip af Lyksborg, der allerede 1662 solgte det til Frederik v. Ahlefeldt til Søgaaard, i hvis Familie det forblev indtil Konkursen 1725. — Under Christian August begyndte Forhandlingerne om Successionen i de plønske Lande, idet den senere hen omtalte plønske Hertug Frederik Karls Ægteskab med Grevinde Christine Armgardis Reventlow var uden mandligt Afkom, og der førtes Forhandlinger om et Ægteskab imellem Prins Frederik Christian af Augustenborg og en af Hertugen af Pløns Døttre. Et saadant Ægteskab kom ganske vist i Stand, men den attraaede Succession opnaedes ikke. Jfr. v. Krogh p. 63.

Hertug Christian August, der døde 1754, havde flere Børn, af hvilke en Søn, Emil August, blev dansk General og døde ugift 1787. En anden Søn, *Frederik Christian* (den ældre kaldet), født 1721, blev Efterfølgeren og udvidede de fyrstelige Eiendomme næsten lige saa meget paa Als, som Faderen havde gjort det i Sundeved. Han var gift med Charlotte Amalie Vilhelmine af Slesvig-Holsten-Pløn. — I Aaret 1758 opførte han det, 1757 afbrændte Graasten Slot, paa ny i Renaissancestil og indrettede i samme et Kapel efter Model af Jesuiterkirken i Antwerpen; 10 Aar senere ombyggede han Adsbøl Kirke, der hørte til de graastenske Besiddelser. — Paa Als fik han 1764, imod at give Afkald paa al Arveret til Hertugen af Lyksborgs Len, Familiens *Stamslot Sønderborg* af Kong Frederik V.; ligesaa af nævnte Grund *Kegenæsgaard* i Lysabbild Sogn, — *Maibølgaard* i Hørup Sogn, *Rønhave* og *Sønderborg Ladegaard* i Ulkebøl Sogn, ligesom han tidligere, 1756, havde erhvervet sig den store Gaard *Gammelgaard*. — Vi se altsaa, at den augustenburgske Slægt ved Midten af forrige Aarhundrede var kommen i Besiddelse af Størstedelen af Stamfaderens, Hertug Hans den yngres Eiendomme paa Als.

Frederik Christian døde 1794 og efterfulgtes af Sønnen *Frederik Christian den yngre*, født 1765, formælet med den

danske Prinsesse Louise Augusta, Datter af Kong Christian VII. og Dronning Caroline Mathilde, Søster til Kong Frederik VI., hvilket Giftermaal vel nærmest var kommen i Stand af Hensyn til Holsten, hvortil Hertugen af Augustenborg var den nærmeste Landarving. Frederik Christian var baade en dygtig Landmand og en Elsker og Beskytter af Videnskaben. Han gjorde meget for Skolevæsenets Opkomst, omend under Indflydelse af den da herskende Rationalisme. Hans Forhold til Kongehuset forandrede i en senere Tid fra Venskab til Kulde, ja til formeligt Brud, da Frederik VI. forhindrede og kulkastede Hertugens Forhaabninger om at blive Tronfølger i Sverrig og paa en Maade lod Hertugen internere paa Als¹⁾. — Bekjendt i Nordens Historie blev hans Broder, Prins *Christian August*, der som dansk General i Napoleonstiden og Anfører for Nordmændene slog Svenskerne ved Blakjer den 19. Aug. 1808. Prinsen synes at have været Deltager i en ligefrem Sammensværgelse imellem høitstaaende Nordmænd og Svenske; thi tvertimod Kong Frederik den 6tes udtrykkelige Ordre forfulgte han ikke Seiren, — indlod sig endog i Underhandlinger med Fjenden, der førte til det forbausende Resultat, at den svenske Konge, Karl den trettede, antog ham som sin Adoptiv søn, hvorved han blev Sverrigs Kronprins og ogsaa hyldet som saadan. Videre kom det dog ikke; thi nogle Maaneder senere døde han pludselig under en Mønstring ved Helsingborg den 28. Maj 1810, — som nogle mene, snigmyrdet af de Misfornøiede. En tredje Broder, Frederik Carl Emil, der ogsaa var i dansk Tjeneste og gift med en Frøken Scheel, døde 1841.

Hertug Frederik Christian døde 1814; hans Gemalinde, Louise Augusta, overlevede ham i mange Aar og døde først 1843. Deres Børn vare den af enhver Dansk saa høit skattede og elskede, for et Par Aar siden afdøde *Caroline Amalie*, Kong Christian den 8des Gemalinde, og de af enhver Dansk ligesaa meget forhadte Brødre, Hertug *Christian Carl Frederik August*, formælet med Louise Sophie, Grevinde af Danne-skjold-Samsøe, og Prins *Frederik August Emil*, sædvanlig Prinsen af Nør kaldet, formælet med Broderens Svigerinde,

¹⁾ Maaske Tanken om et »Slesvig-Holsten« ved denne Leilighed spirede frem hos Hertugen.

Henriette, Grøvinde af Danneskjold-Samsøe. — Vi skulle ikke oprulle det sørgelige Drama, der foregik for vore Øine i Oprøret 1848 og hvori de nævnte Brødre hver paa sin Vis spillede Hovedrollen; men vi maa udtale vor Forbauselse over den grænseløse Utaknemmelighed, der lod dem forglemme alle de Velgjerninger og Gaver, de og Slægten havde nydt af de danske Konger, uden hvilke de vare forblevne i deres oprindelige beskedne Stilling, og det Hensyn, de skyldte det Land og Folk, over hvilket de, ved rolig at afvente Tiden, rimeligvis vilde være blevne kaldede til at herske. I det mindste var det under Kong Christian VIII.'s Kroning paa Frederiksborg almindelig antaget, at Augustenborgerne med Tiden vilde *fortrænge Hesserne*; men da dette ikke skete, kom Omslaget i Forholdet til Kongehuset bestemt frem og mindede noget om Faderens Forbitrelse, da han maatte give Afkald paa Udsigterne til at blive Tronfølger i Sverrig. Og hvilke vare saa de Grunde, som Hertugen af Augustenborg støttede sin Sag paa og som lod ham forglemme baade Taknemmeligheden og Klogskaben, for at give en utidig Lidenskabelighed og krænket Ærgjerrighed Tøilen!

Saa utrolig det lyder, saa var det dog saa, at Augustenborgerne baserede deres Paastande om Arveret til Hertugdømmerne paa deres Stamfaders, Hertug Hans den yngres Forlening til fælles Haand 1580, 1582 og 1590, og det uagtet Hertugerne af den sønderborgske Slægt (altsaa Augustenborgerne og Lyksborgerne) i sin Tid ikke havde gjort den ringeste Indvending imod, at Kong Frederik IV. ved Patent af 22. August 1721 inddrog den hertugelige (gottorpske) Del af Slesvig under Kronen og den 4. September s. A. lod sig hylde som eneste souveræn Landsherre. Den daværende Hertug af Augustenborg, Christian August, indsendte en skriftlig Hylдинг, hvori han ligesom Stænderne, Prælaterne og Ridderskabet »lovede for sig selv og Efterkommere at være Kongen tro og huld som eneste souveræn Landsherre, som og samtlige hans kongelige Arveefterfølgere efter Kongelovens Lydende.« -- Heller ikke toge Augustenborgerne Hensyn til, at der siden 1779 ikke fandtes Lensarvinger til Sønderjylland mere!

Den danske Regjering vidste selvfølgelig meget godt, hvilke Planer der smededes imod Danmark af de augustenborgske Brødre og dissers gode Venner ved Universitetet i

Kiel og i Stændersalen i Slesvig, hvorfor Kongen, Christian VIII., der havde været godmodig nok til 1842 at udnævne Svogeren, Prins Frederik af Nør, til Statholder og kommanderende General i begge Hertugdømmer, — den 8. Juli 1846 udstedte det bekjendte »aabne Brev«, *hvori han udtalte Slesvigs uadskillelige Forbindelse med den danske Krone.* — Herimod nedlagde Augustenborgerne samt Storhertugen af Oldenburg og alle Prinserne af Holsten Beck (o: de yngre Lyksborgere) *paa Prins Christian, vor nuværende Konge, nær, ufortøvet Indsigelse og fandt selvfølgelig Medhold i alle tyske Lande og hos den Befolkning i Hertugdømmerne, der igjennem Aarhundreder lidt efter lidt var bleven draget bort fra Kjærligheden til Moderlandet og nu drømte om et Utopien i »Slesvig-Holsten«.* Prins Frederik nedlagde strax sine Embeder og viste snart ligesom Broderen, hvad de længe havde ført i Skjoldet. Ved Tronskiftet i Danmark den 20. Januar 1848 skete vel ingen Forandring i Tronfølgen, da Frederik VII. tiltraadte Regjeringen efter Faderen; men det var dog dette Aar, der ikke alene gjennemrystede næsten hele Europa ved Krig og Oprør, men som skulde vise Augustenborgerne, at man ikke ustraffet kan træde Ret og Ære under Fødder. Drevne frem ved Løfter om Hjælp fra Udlandet og ved en fanatisk Ophidselse i Befolkningen, kastede Hertugen og hans Broder Masken den 24. Marts 1848 og gjorde sig derved begge skyldige i Forræderi mod Konge og Fædreland. — Straffen kom snart og ramte haardt. *Ved vore Troppers Indmarsch i Slesvig i Begyndelsen af April 1848 maatte Hertugen med Familie forlade sit skjønne Fædrenehjem og sine herlige Besiddelser paa Als og Sundeved, for aldrig at betræde dem oftere!* Senere, da den treaarige Krig var forbi og den »tapre Landsoldat« havde smykket sig med uvisnelige Laurbær og uforgængelig Hæder, udstedte Hertugen den 20. December 1852 i Frankfurt am Main en Cessions- og Renunciationsact, hvori han for sig og sine Efterkommere afstod samtlige augustenburgske Besiddelser paa Als og Slesvigs Fastland til den danske Krone¹⁾.

¹⁾ Tilføies skal det dog, at ikke hele Familien delte Brødrenes Planer; vi ville ikke tale om Søsteren, Caroline Amalie, der sikkert aldrig har svigtet sin Troskab imod sit Land, men bemærke, at navalig

Hertug Alexanders fjerde Søn var *August Philip*, født 1612 og Stifter af den *beckske Linie*, der har sit Navn af Godset Beck i Westphalen, men aldrig har havt noget »Hertugdømme« eller samlede Lande inden for Hertugdømmernes Omraade. Vi skulle nu i Korthed omtale Slægtens Forhold særlig i Udlandet: Det er forhen omtalt, at Aug. Philips Fader, Alexander, giftede sig længe før han tiltraadte Hertugdømmet Sønderborg. Af Brødrene v. Quernheim tilkjøbte han sig to Riddergodser i Stiftet Minden, hvilke han forenede og gav Navnet *Beck* og hvor han boede, indtil han tog Residents paa Sønderborg Slot. Sønnen, Johan Christian, overdrog Søsteren, Sophie Cathrine, Godset istedenfor Brudeudstyr og hun aftraadte det atter til Broderen, *Philip August*, der udvidede Besiddelserne paa forskjellig Maade og tog Navn efter samme. Han var gift 3 Gange, 1. Gg. med Grevinde Clara af Delmenhorst, 2. Gg. med Søsteren Sidonia og 3. Gg. med Grevinde Maria Sybilla af Nassau-Saarbrück, med hvilken sidste han havde 8 Børn, 5 Sønner og 3 Døtre. Af Sønnerne succederede den ældste, *August*, Faderen 1673 i Herskabet Beck. Hertug August, der var gift med en Grevinde af Schaumburg-Lippe, traadte i kurbrandenburgsk Tjeneste og blev Generalmajor; han døde under Beleiringen af Bonn 1689. Han efterlod Godset og Titelen »Hertug af Holsten-Beck« til Sønnen *Frederik Vilhelm*, der gik over til Katholicismen og blev General i keiserlig Tjeneste, som han dog ønskede at forlade for at træde i dansk Tjeneste; men forinden døde han 1723. Han efterlod sig kun Døtre, af hvilke den ældste blev Oldemoder til den berømte portugisiske Statsmand Marquis de Pameella, Greve af Souza-Holsten, som arbejdede paa et Giftermaal imellem Prinsesse Maria af Holsten-Beck og Keiseren af Brasilien, Don Pedro den første. Efter Frederik Vilhelms Død blev Farbroderen, *Ludvig Frederik*, Familiens Overhoved. Denne Hertug, der 1685 formælede sig med Lovise Charlotte, en Datter af Ernst Günther af Augustenborg (se ovenfor), gjorde glimrende Carriere i Kurbrandenburg eller Preussen.

Prinsen af Noers Gemalinde og deres for nylig afdøde Søn bevarede stærke danske Følelser til deres Dødsdag. — Heller ikke skal det glemmes, at Hertugen var meget godgjørende lige over for sine Undergivne og enhver Trængende.

22 Aar gammel blev han 1676 Oberst, 1686 Generalmajor, 1692 Infanterigeneral, 1697 Cavallerigeneral, 1701 Statholder i Preusen og Guvernør i Königsberg og 1713 General-Feltmarskalk. Han udmærkede sig i Slagene ved Oudenarde, Malplaquet, Beleiringerne af Ryssel, Mons og Dorneck. Ved den første preussiske Konges Kroning i Königsberg spillede Ludvig Frederik og Gemalinde en vigtig Rolle. Hertugen købte ogsaa betydelige Eiendomme i Preusen og opførte iblandt andet et Par Jagtslotte, som han til Ære for sin Gemalinde kaldte Louisenhof og Charlottenthal. Ludvig Frederik døde 1728. Han havde mange Børn, 7 Døttre og 4 Sønner, af hvilke sidste den ældste, *Frederik Vilhelm*, født 1687, succederede Faderen og som denne traadte i preusisk Tjeneste, hvor han som Generalmajor udmærkede sig foran Stralsund; 1732 blev han Guvernør af Spandau, 1741 Feltmarskalk, 1747 Guvernør i Berlin, hvor han byggede et Palais i Form af et latinsk H, som han gav Navnet »Holstein«. Kongen af Preusen, Frederik Vilhelm I., var ham meget bevaagen, skjenkede ham Palaiet Friederichshof og Lensgodset Thierenberg. *Selv solgte han derimod Fædrenegodset Beck, der fra nu af gik over i andre Hænder.* I Slaget ved Molwitz, hvor han skulde tilføre Kongen 10,000 Mand friske Tropper, turde han ikke uden Ordre forfølge de flygtende Østerrigere, hvorover Kongen en Tid fortørnedes. Frederik Vilhelm døde pludselig 1749. Han var gift 2 Gange, 1. Gg. med Enkefyrstinde Czartoriska, 2. Gg. med en Grevinde af Dohna-Schlobitten. I sidste Ægteskab fødtes en Datter og en Søn, hvilken sidste, der ogsaa hed *Frederik Vilhelm*, ligesom Faderen og Bedstefaderen traadte i preusisk Tjeneste. Han var en Mand af usædvanlig Skjønhed, men tillige med en skarp Forstand og fast Vilje. Han bestræbte sig især for at ordne de plønske og lyksborgske Arveanliggender for sit Huses Vedkommende og gjorde ogsaa Skridt til at tilbagekøbe Stamgodset Beck, men faldt forinden i Slaget ved Prag d. 7. Maj 1757. Da han døde uden Livsarvinger, gik Hertugtitelen over paa hans ældste Farbroder, *Carl Ludvig*, født 1690; denne gik i polsk Tjeneste og gik over til den katholske Religion. Senere opholdt han sig i Königsberg, hvor han døde 1774, ligeledes uden Arvinger. Efter ham fik hans Broder, *Peter August Frederik*, født 1696, Hertugtitelen, men kun et Aar,

da han nemlig døde 1775. Ved ham kom Slægten i Forhold til det russiske Keiserhof. Han var nemlig traadt i russisk Tjeneste og blev Generalfeltmarskalk samt Guvernør af Reval og Estland; han var en personlig Ven af Keiser Peter III., der var det Holsten-Sønderborgske Hus særlig bevaagen. Han havde været formælet 2 Gange, 1. Gg. med Prinsesse Sophie af Hessen-Philipsthal og 2. Gg. med Grevinde Natalie Gollowin. Hans Søn af første Ægteskab, *Carl Anton August*, født 1727, fik Hertugtitelen og traadte, i Overensstemmelse med Familietraditionen, i preusisk Tjeneste, hvor han blev dødelig saaret i Slaget ved Kunersdorf d. 12. Aug. 1759; Maanedsdagen derefter døde han. Han var formælet med en Grevinde af Dohna-Leistenau, hvis Moder var en født Grevinde af Holsten-Beck. Den eneste Søn af dette Ægteskab var *Frederik Carl Ludvig*, som kun var 2 Aar gammel, da Faderen døde. Efter Opfordring af Keiser Peter III. til samtlige Medlemmer af det Holsten-Sønderborgske Hus om at komme til Rusland, drog Moderen 1762 til Petersborg, hvor hun fik en udmærket Modtagelse og blev forlenet med anselige Krongodser i Estland. Efter Keiserens Død blev hun imidlertid uenig med Keiserinde Catharina og drog derfor tilbage til Königsberg; de hende skenkede Krongodser bleve inddragne. Sønnen, Frederik Carl Ludvig, var tiltrods for Bedstefaderens Ønske bleven hos Bedstemoderen paa mødrene Side, og traadte, som Hertug af Holsten-Beck, i preusisk Tjeneste, hvor han først under Frederik II. og senere under Frederik Vilhelm II. steg fra den ene militære Værdighed til den anden, ligesom vigtige Hverv bleve ham betroede. I Septb. 1794 tvang han ved Narew den polske General Grabowsky til at strække Gevær og erobrede 17 Kanoner og en Mængde Munitionsvogne. Som en Følge af Datidens Levemaade vilde Indtægterne dog ikke vel slaa til, hvorfor han 1797 traadte i russisk Tjeneste som Generallieutenant. Keiseren, hos hvem han var en velset Gjæst, gav ham de estlandske Krongodser tilbage; men allerede Aaret efter tildrog han sig en Misbilligelse af Keiseren, der gjorde, at han atter, med Opgivelse af Stilling og Godser, forlod Rusland og drog til Leipzig, hvor han levede stille, beskæftiget med Studier i Physik, Mathematik og Kemi. 1800 gik han tilbage til sine Godser i Preussen, indtil han 1810 drog til Stamlandet, Danmark. Han blev

dansk General og døde 1816; han er bisat i Sønderborg, hvor ogsaa hans Ægtefælle, Frederikke Amalie v. Schlieben, fandt sit sidste Hvilested. Deres Søn var *Frederik Vilhelm Poul Leopold*, som Forfædrene titulær Hertug af Slesvig-Holsten-Beck og gift med Prinsesse Louise Caroline af Hessen-Cassel, Søster til Dronning Marie Sophie Frederikke af Danmark, Frederik VI.'s Gemalinde. Efter at den lyksborgske Linie var uddød 1779 og den sidste Hertugs Enke, Anna Caroline — gift anden Gang med dansk Generalfeltmarskalk Hertug Frederik Carl Ferdinand af Brunsvig-Bevern —, ligeledes var afgaaet ved Døden (1824), skjenkede Frederik den VI. *Lyksborg Slot til sin oven nævnte Svoger, der herved fik Titel af Hertug af Lyksborg og saaledes blev Stifter af den yngre lyksborgske Linie*. Hertugen af »Holsten-Beck«, som han jevnlig kaldtes, boede dog for det meste paa Gottorp Slot, i sammes østre Fløi, og her døde han ogsaa 1831; han er bisat i det prægtige holsten-gottorpske Gravkapel i Domkirken i Slesvig. Hans Enke, der ved Faderens, Statholder i Hertugdømmerne, Landgrev Carl af Hessen-Cassels Død 1836, arvede Godset *Louisenlund* i Kosel Sogn, boede i en længere Aarrække paa Lyksborg Slot, hvor hun ved sin store Elskværdighed og Godgjørenhed vandt almindelig Høiagtelse. I deres Ægteskab fødtes mange Børn, af hvilke nogle af Sønnerne have opnaat betydningsfulde militære Stillinger i Udlandet, særlig i Preusen og Østerrig. Den ældste Søn, Carl, var gift med Kong Frederik VI.'s Datter Vilhelmine Marie og arvede efter Faderen Titel af Hertug af Lyksborg og efter Bedstefaderen, fornævnte Landgrev Carl, de store Godser Røst, Bukhavn, Carlsberg, Grønholt, ligesom han senere kom i Besiddelse af Løitmark og Louisenlund, hvilke store Eendomme med fyrstelige Indtægter dog ogsaa lod ham, som Hertugen af Augustenborg, trægte efter mere og forglemme Pieteten imod Konge og Fædreland. — Den 4de Søn i Rækkefølgen er vor *nuværende Konge, Christian den niende*, hvis Børn indtage en saadan Stilling iblandt Europas Fyrsteslægter, som Stamfaderen, August Philip, vanskelig skulde have drømt om!

Efter i det nærmest Foregaaende at have omtalt den snevrere sønderborgske Linie og de to fra samme udgaaede Sidelinier: den augustenburgske og den beckske, skulle vi nu kortelig omtale den *nordborgske* og den *plønske* Linie, der i flere Henseender falde sammen og derfor kunne omhandles under et. — Stifteren af den første, altsaa af »Hertugdømmet Nordborg«, var som alt bemærket *Frederik*, født den 26. November 1581. Efter Faderens Bestemmelse skulde hver af de 5 Brødre (Christian, Alexander, Johan Adolph, Philip og Ernst Günther) give ham 1000 Mark lybsk i Aarpenge; men da Johan Adolph døde ugift paa Nordborg 1624, fik Frederik samme Aar Slot og Amt Nordborg med 5 Hovedgaarde og den tidligere omtalte Del af Sundeved til sin Arvelod, der igjen ved Hertug Christian til Ærøs Død 1633 blev forøget med Godset Graasten paa Ærø. Men ogsaa Frederik var lig Broderen Alexander i Sønderborg en daarlig Husholder, hvortil kom Krigsbyrderne i 30 Aarskrigen, saa han allerede 1635 maatte sælge sin Andel i Ærø til Broderen, Philip af Lyksborg, for 53,000 Rdl. Hertug Frederik døde 1658 under Svenskerkrigen og blev i al Stilhed bisat i Igen Kirke, hvorfra dog Liget senere førtes til det til Nordborg Kirke byggede fyrstelige Ligkapel. Han var gift 2 Gange, første Gang med Juliane af Sachsen-Lauenborg, anden Gang med Eleonora af Anhalt-Zerbst. Med sin første Gemalinde havde Hertug Frederik en Søn, *Johan Bugislav*, født 1629, med den anden 2 Sønner, *Christian August*, født 1639, og *Rudolph Frederik*, født 1645, samt 3 Døttre, *Elisabeth Juliane*, født 1634, formælet 1656 med Anton Ulrich, Hertug af Brunsvig-Wolfenbüttel, *Dorothea Hedevig*, født 1636, og *Ludovica Amoena*, født 1642. Disse Søkende indgik paa egen Haand d. 19. Januar 1659 en Arveoverenskomst, der sikrede Johan Bugislav Successionen, hvorimod han skulde udrede en ikke ringe Morgengave til den gifte Søster og en lignende i Fremtiden til de 2 andre; Broderen, Christian August, skulde have 1600 Rdl. i aarligt Deputat; den yngre Broder, der var mindre-aarig, skulde have fyrsteligt Underhold, indtil han i Myndighedsalderen skulde oppebære samme Deputat som Christian August. Enkehertuginde fik Østerholm som Livgeding. At udrede disse Summer, betale resterende Renter og Skatter til et samlet Beløb af 45,239 Rdlr. var en Umulighed for den

alt andet end økonomisk anlagte Johan Bugislav. Dertil kom Hjælpetroppersnes Indkvartering og Forpleining og, hvad der særligt gav Stødet til den letsindige Hertugs Ruin: Slottet Nordborgs Brand d. 14. Marts 1665, hvorved baade Slottet og alt Hertugens bevægelige Gods blev lagt i Aske. Samme Aar gjorde andre Kreditorer deres Krav gjældende og henvendte sig, ligesom Broderen, Rudolph Frederik, til Overlensherren, Kong Frederik III. Denne Henvendelse forblev dog saa godt som frugtesløs, saa Prins Rudolph Frederik endog truede med, paa egen Haand ved Magt at gjøre sig betalt. Alt dette, i Forening med Johan Bugislavs ødsle Liv, medførte, at han 1669 maatte afstaa alle sine Besiddelser til Kong Frederik III., hvorefter han til sin Død, 1679, levede som Privatmand i Nordborg og nød en kongelig Aarpenge af 1000 Rdl. Han døde ugift. — Brødrene fik en lignende Aarpenge, men forlode tilligemed Søstrene strax Nordborg. Angaaende deres senere Skjæbne skulle vi meddele, at Dorothea Hedevig, der var bleven Abbedisse i Gandersheim og traadt over til den katholske Religion, blev formælet med Christoph Rantzau til Hohenfeld og Ludovica Amoena med Grev Frederik til Hohenlohe. Den ældste Søster, Elisabeth Juliane, blev 13 Gange Moder, 13 Gange Bedstemoder og 4 Gange Oldemoder. — Broderen, Christian August, reiste meget i Udlandet, blandt andre Steder i Palæstina; han gik senere i brittisk og hollandsk Tjeneste, hvor han udmærkede sig som Admiral. Han døde ugift 1687. Rudolph Frederik formælede sig 1680 med Bibiana, Grevinde af Promnitz, som medbragte ham store Godser i Slesien; deres Datter, Elisabeth Sophie Marie, født 1683, var gift 2 Gange, første Gang med Arveprins Adolph August af Pløn, anden Gang med August Wilhelm, Hertug af Brunsvig-Wolfenbüttel. Rudolph Frederiks Søn, *Ernst Leopold*, født 1685, gik ligesom Farbroderen i hollandsk Tjeneste; med ham uddøde 1722 den (ældre) nordborgske Linie.

Kongen havde imidlertid kort efter 1669 overdraget Nordborg til *Joachim Ernst* af Pløn imod Afstaaelse af dennes Arveret til Grevskaberne Oldenburg og Delmenhorst, og der opstod saaledes en *ynge nordborgsk* eller *nordborg-plønsk* Linie, stiftet 1671 af Joachim Ernsts næstældste Søn, *August*, der havde staaet i brandenborgsk Tjeneste og udmærket sig ved sin Tapperhed. Han lod 1678 et mindre Slot, det nuvæ-

rønde Nordborg Slot, opføre, samt tilføie Ligkapellet til Kirken. Ved Hertug Christian af Ærøs Død 1633 tilfaldt det store Gods Søbygaard paa Ærø Joachim Ernst af Pløn og ved dennes Død, 1671, fornævnte Hertug August til Nordborg, der tillige fik den sønderborgske Arvelod paa Ærø. Det var altsaa lykkedes Hertug August at komme i Besiddelse af den største Del af Hertug Frederiks »Hertugdømme Nordborg«, samt af de 3 Fjerdedele af Arven efter Hertug Christian paa Ærø, og mere blev der hans ældste Søn, *Joachim Frederik*, til Del, idet han ved Farbroderens, *Hans Adolph* til Pløns Død 1704 og dennes Sønnesøns, den 4aarige Hertug Leopold Augusts Død 1706 tillige arvede Pløn og saaledes blev nordborg-plønsk Hertug¹⁾. Da han døde 1722 uden mandlige

¹⁾ Om de plønske Hertuger anføre vi ganske kort følgende Bemærkninger: *Joachim Ernst*, født 1595, fik ved Faderens, Hertug Hans den yngres Død, 1622 samtlige Besiddelser i Holsten, deriblandt Hovedbesiddelsen »Hertugdømmet Pløn«; at han ogsaa kom i Besiddelse af Nordborg, er allerede omtalt. Med sin Gemalinde *Dorothea Auguste*, Datter af Hertug Hans Adolph paa Gottorp, havde han 5 Sønner og 3 Døttre. *Joachim Ernst* døde 1671 og efterfulgtes i Hertugdømmet Pløn af sin ældste Søn, *Johan Adolph*, født 1634, medens den næstældste Søn, *August*, fik Nordborg; de andre Sønner vare *Joachim Ernst*, der fik Rethwisch, og *Bernhard*, der fik Søbygaard paa Ærø. Den ældste, *Johan Adolph*, der ubetinget var Slægtens betydeligste Mand, traadte tidlig i udenlandsk Tjeneste, nemlig i spansk-nederlandsk og i keiserlig Tjeneste, i hvilken sidste han som Feltmarskalk førte Commandoen over den Arme, der stod lige over for Marskalk *Turenne*. Gjentagne Gange udsatte han sig for personlig Fare, og Æren for Seiren over Franskmandene ved Mosel den 11. Aug. 1675 maa tilskrives ham. Senere traadte han som Generalfeltmarskalk i dansk Tjeneste og var, som alt omtalt, vistnok Sjælen i Sammensværgelsen imod *Griffenfeld*. Ved Siden af styrede han sine Eiendomme med Omhu og Klogskab. *Johan Adolph* døde 1704; han var gift med *Dorothea Sophia*, Hertuginde af *Brunsvig-Wolfenbüttel*. Af deres 4 Sønner døde 3 i en tidlig Alder; den fjerde, *Adolph August*, døde i Nærheden af *Krakau* derved, at *Vognen* væltede med ham. Han var Oberst for de brunsvigske Tropper og gift med *Elisabeth Marie*, Datter af *Prins Rudolph Frederik* af Nordborg. Med deres eneste Søn, *Leopold August*, der døde 4 Aar gammel, 1706, uddøde *Johan Adolphs* Descendents. — Hvad der ellers kan siges, er tildels meddelt nedenfor i selve Afhandlingen, eller kan læses efter i v. *Kroghs* her benyttede Værk eller i hans tidligere udkomne Arbeide »Der Ploensche Successions-Vertrag«, Berlin 1874. —

Arvinger, opstod der Stridigheder om Arven. Hans yngre Broder, *Christian Carl*, der var preusisk General, ægtede nemlig 1702 imod Familiens Vilje Dorothea Christine v. Aichelberg, en Datter af Amtmanden i Nordborg, og maatte ved denne Leilighed fraskrive sig alle fyrstelige Rettigheder for sine tilkommende Børn, saalænge Joachim Frederiks Mandstamme levede. Christian Carl døde faa Aar derefter, den 23. Maj 1706, og faa Maaneder senere fødte hans Enke en Søn, *Frederik Carl*, der voxede op under Navnet »Hr. v. Carlstein«. Ved Farbroderens, fornævnte Joachim Frederiks Død 1722 uden mandlige Arvinger gjorde den unge v. Carlstein nu sin Arveret gjældende, der ogsaa tilkjendtes ham af Kong Frederik IV., hvad Besiddelserne paa Als og Ærø angik; derimod fik han først Pløn 1729 efter sin Faders Fætter, Hertug Johan Ernst Ferdinand af Rothwisch's Død. Frederik Carl var saaledes nu kommen i Besiddelse af Farbroderens Lande baade i Slesvig og Holsten. For dette gunstige Udfald af Arvestriden kunde han særlig takke den danske Konge, og han viste ogsaa sin Taknemmelighed imod denne derved, at han 1722 afstod Gaarden Hartspring, det gamle Melwithgaard, til Kongen, ligesom han efter sin Bedstemoder, Hertuginde Elisabeth Charlottes Død 1723 overlod den store Gaard Østerholm paa Als til samme og 1730 ligesaa Nordborg og Andelen i Ærø. Dermed blev altsaa det saakaldte »Nør-Herred« paa Als, samt de 3 Fjerdedele af Ærø kongeligt. Frederik Carl boede siden den Tid i Pløn, hvor han døde 1761 uden mandlige Arvinger, og med ham uddøde saaledes baade den yngre plønske og den yngre pløn-nordborgske Linie.

Den af Hertug Hans den yngres Sønner, der i Vindskibehed og Virkelyst mest slægtede Faderen paa, var aabenbart *Philip*, Stifteren af den *lyksborgske* Linie. Philip blev født den 15. Marts 1584 paa Sønderborg Slot og nød i sin Barn- og Ungdom en fortrinlig Opdragelse, særlig under sine Hovmestre Albrecht v. Eitzen, der senere blev Borgmester i Hamborg, og den lærde Dr. Hector Mystobius i Tybingen. I Aarene 1602 og 1603 foretog han sig en Udenlandsrejse igjennem Tyskland, Bøhmen, Østerrige og Italien. Ved Hjem-

komsten ledsagede han og 2 af Brødrene, Albrecht og Alexander, Fætteren, Kong Christian IV., da denne den 28. October 1603 holdt sit Indtog i Hamborg for at hyldes. Et Par Aar senere indlededes der Underhandlinger med Storfyrst Boris Gudenov af Rusland om et Giftermaal imellem Philip og Prinsesse Alexia, hvilket dog ikke kom i Stand. — Philip synes at have været den af Slægten, der i alt Fald en Tidlang nærmest sluttede sig til det danske Kongehus. Han tilbragte nemlig en Del Aar ved Christian IV.'s Hof, hvor han med Lyst og Iver øvede sig i Datidens Vaabenbrug. Han gjorde ogsaa Kalmarkrigen med paa dansk Side og udviste megen Tapperhed ved Indtagelsen af Elvsborg foran Gothenborg den 24. Maj 1612. Men fra den Tid af, da han efter Faderens Død 1622 overtog sin Arv, der som alt bemærket bestod i Besiddelserne i Angel omkring Lyksborg som Hovedgaard og Slot, samt i det sydvestlige Sundeved med Skjellegaard og Lundsgaard, synes han kun at have været betænkt paa Udvidelsen af disse, hvorfor vi hverken finde ham ved Christian IV.'s Side i dennes senere Krige, ei heller hos Frederik III. i Danmarks Trængselsaar 1657—1659, hvor hverken han eller hans Sønner, saalidt som nogen af den øvrige Slægt paa Als, Ærø og Sundeved rørte en Finger for at staa Moderlandet bi; ja om en af Philips Sønner vides det bestemt, at han stillede sig paa Fjendens Side.

Ved Broderens, Hertug Christians Død paa Ærø 1633 fik Philip som sin Del Ærøskjøbing og Godset Vodrup, hvilken Arv han et Par Aar senere forøgede ved af Broderen, Hertug Frederik til Nordborg, som alt berørt, at købe Godset Graasten, og skulle vi her med det samme bemærke, at disse lyksborgske Besiddelser paa Ærø 1749 af Kong Frederik V. kjøbtes af Hertug Frederik paa Lyksborg for 3—400,000 Rdl., *hvorved hele Ærø blev samlet under Kronen.*

I det Sundevedske forøgede Philip sine Besiddelser efter en større Maalestok, og skulle vi saaledes nævne *Graasten*, som han kjøbte 1648 af Hans v. Ahlefeldt til Søgaard for 90,000 Rdl., men atter solgte kort før sin Død til Frederik v. Ahlefeldt. I Broager Sogn oprettede han Gaardene *Krammark* og *Skodsbølgaard*. Den første, der parcelleredes 1785, kjøbte han af den gamle Provst Peter Fabricius, den sidste, der var oprettet af 6 i Krigstiden 1658—1659 ødelagte Bønder-

gaarde, kaldte han »Nienhof«, et Navn, der dog ikke har faat Hævd i Folkemunde; ogsaa den parcelleredes 1785. Den betydeligste, som Slot opførte Gaard paa Sundeved var dog *Philipsborg* i Ullerup Sogn. For at dette Herresæde kunde oprettes og et fyrsteligt Slot bygges, der skulde bære Hertugens Navn og være Familiens Residens i Sundeved, maatte 4 Bønder (i Kalund, Kasmus og Auenbøl) forlade deres Gaarde, ligesom Bønderne fordem i Faderens Dage. Slottet opførtes af Materialierne fra Lundsgaard og bestod af 3 sammenbyggede Fløie, med en den 28. Aug. 1636 indviet lille Kirke i den ene Fløj. Slottet var omgivet af en dyb, 10 Favne bred Grav, hvoraf Sporene endnu kjendes. Hertug Philip opholdt sig oftere paa Philipsborg, og her overraskedes den gamle Hertug i Efteraaret 1663 af den Sygdom, der faa Dage efter endte hans Liv paa Lyksborg, hvorhen han i al Skyndsomhed var bleven ført samme Dag Sygdommen udbrød. — Det var som sagt Hertug Philips Plan at knytte sit og Slægtens Navn til dette Slot, men Lykken synes ikke at ville følge med. Af os ubekjendte Grunde henstod det efter Philips Død ubebot i en længere Aarrække og forfaldt, saa det senere maatte nedbrydes; som de fornævnte Gaarde i Broager Sogn blev Godset nedlagt og parcelleret 1785. Sagnet vil vide, at der var knyttet en Forbandelse til Slottet, fordi 4 Bønder maatte forjages fra deres Gaarde, før det kunde opføres. Der fortælles derom endnu i vore Dage følgende: Paa Philipsborg boede der en Gang en Hertug, der havde 2 Sønner. Da han laa paa Sottesengen, kaldte han dem til sig og paalagde dem, ikke at dele Godset, men at besidde og bestyre det i Fællesskab. Den yngste drog senere til Kjøbenhavn for at studere, medens den ældste forblev paa Godset. I Kjøbenhavn forelskede han sig i en ung Pige og forlovede sig med hende. Da hans Broder modtog denne Efterretning, indbød han ham til med sin Brud at komme hjem til deres fædrene Slot. Gjerne fulgte den yngste denne Opfordring; begge Brødrene havde altid holdt meget af hinanden, og derfor henlevede de nu Tiden særdeles lykkelig sammen paa Slottet. Senere drog den yngre Broder bort paa en Reise, medens hans Brud blev hjemme hos Broderen. Men denne ægtede i hans Fraværelse hans Brud, og da han senere vendte tilbage, blev hun skjult og udgivet for død. Af Sorg herover forlod han atter Hjemmet

og drog til Kjøbenhavn. Her erfarede han strax Broderens Forræderi og tørstede efter Hævn. Efter nogen Tids Forløb vendte han tilbage til Slottet og viste sig særdeles venlig imod sin Broder; men paa samme Tid sikrede han sig Bøndernes Hjælp for at overfalde Broderen. Denne blev tagen til Fange, og den troløse Brud indespærret i Slotstaarnet. Det lykkedes dog snart den fangne Broder at undfly, og han samlede en lille Trop for at befri sin Gemalinde; men da han stormede Slottet, blev han skudt af sin Broder, der nu lod sin fordums Brud myrde og Slottet nedbryde. Derpaa fordelte han Slottets Tilliggende imellem sine 5 Væbnere (og deraf opstod de omkringliggende 5 Herregaarde), drog bort og viste sig ikke mere.

Ogsaa i Angel opførte Hertug Philip flere Gaarde, af hvilke vi skulle nævne *Sophiendal*, i daglig Tale Kastrup kaldet, i Kværn Sogn; han gav Gaarden Navn efter sin Gemalinde, men det blev senere forandret til Frederiksdal af Hertug Frederik 1750. — I Grumtofte Sogn købte han 1646 det adelige Gods *Freienwillen*, som han skjenkede til sin Datter Hedeveg, efter hvis Død Broderen, Hertug Christian, kom i Besiddelse deraf og 1676 solgte det til sin Kammer-skriver. En mindre Gaard i Grumtofte Sogn, *Ellegaard*, købte han af Fru Anna Rantzau. — Mærkelig nok solgte Hertug Philip Stamgaarden til Undevad Gods 1641 og lod 1633 Godset Nørregaard parcellere og Stamgaarden sælge, uden at Aarsagen til denne Handlemaade, der synes at være i Modstrid med hans Kjøbe- og Udvidelseslyst, er os bekjendt; Pengetrang har det neppe været, da han, i Modsætning til sine Brødre, var en god Husholder.

Hertug Philip, der var af stor og kraftig Legemsbygning, blev henved 80 Aar gammel. Han døde den 27. Septb. 1663 og blev bisat den 8. Decbr. i den hertugelige Begravelse i Lyksborg Slotskapel. Han var gift med Sophie Hedeveg, en Datter af Hertug Frants II, af Sachsen-Lauenborg, der døde den 1. Febr. 1660 af Stensmerter.

Ogsaa Hertug Philips Ægteskab var ligesom Faderens yelsignet med en stor Børneflokk, nemlig 5 Sønner og 9 Døttre, af hvilke nogle døde i en meget ung Alder. Den ældste Søn *Hans*, født 1625, blev 9 Aar gammel under Forældrenes Op- hold i Kjøbenhavn antaget i Barns Sted af Kong Christian IV.

og sat i Sorø Skole; men faa Aar derefter forkjolede han sig paa en Reise til Kolding, hvor han døde, 15 Aar gammel. Den næstældste Søn, *Frants Philip*, druknede paa en Udenlandsreise i Loirefloden. Det i Angers balsamerede Lig førtes ad Søveien hjemad, men Skibet led Skibbrud underveis og kun med megen Besvær blev Kisten senere bragt frem fra Havbunden. — Den af Sønnerne, der i Svenskerkrigen gik over til Fjenden, var *Adolph*. I Juli Maaned 1657 traf han sammen med Carl Gustav i Vismar, hvorfra han blev sendt i et hemmeligt Ærinde til Kiel, hvor han snart efter døde af Børnekopper. Af Døtrene blev Marie Elisabeth gift med Markgreve Georg Albrecht af Brandenburg; hun blev Bedstemoder til Kong Christian VI.'s Dronning, Sophie Magdalene. En anden Datter, Sophie Hedevig, var gift med Kurprins Morits, senere Hertug til Sachsen-Zeiz. Om Augusta, der var gift med Ernst Günther paa Augustenburg, have vi allerede talt. — Datteren Dorothea var først formælet med Hertug Christian Ludvig af Brunsvig-Lyneborg, anden Gang med Kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg; efter hende skal Dorotheakirken i Berlin og en Del af samme By: Dorotheenstadt, have faat Navn.

Efterfølgeren var Hertug *Christian*, født 1627; han færdes meget paa Udenlandsreiser i sin Ungdom. I Aaret 1679 tilbagekjøbte han Godset Undevad og lod opføre en ny Hovedbygning, som han efter sin anden Gemalinde, Agnes Hedevig af Pløn, kaldte *Hedevigshof*. Iøvrigt vides han ikke at have gjort sig bekjendt ved nogen større Virksomhed; han døde den 17. Novb. 1698. Hans første Gemalinde var Sibylle Ursula af Huset Brunsvig, bekjendt for den Familien egne Forkjærlighed for Kunst og Videnskab; hun skal have skrevet en Del geistlige Betragtninger og Bønner, baade paa Tysk, Fransk og Latin.

Af de i begge Ægteskaber fødte 11 Børn, af hvilke de fleste døde i en ung Alder, blev *Philip Ernst*, der var født 1673, Efterfølgeren. Philip Ernst synes at have været en kraftig Natur; han gjorde flere Felttog med under Christian V. Ved Operaens Brand i Kjøbenhavn 1688 vilde han rimeligvis have tilsat Livet, hvis ikke hans Hovmester, Limberg, der selv indebrændte, i Hast havde revet et Vindue op, igjennem hvilket Prinsen blev reddet; han maatte dog længe ligge syg

i Kjøbenhavn af Brandsaar. Senere deltog han i Slagene ved Stenkirchen i Nederlandene 1692, Dixmünden 1694 og Namur 1695, ligesom han 1710 som dansk Generalmajor deltog i Felittoget i Brabant. Af Kong Frederik IV. blev han hædret med Elephantordenen 1716, og han overværede det næste Aar Reformations-Jubelfesten i Kjøbenhavn. — De ned- arvede Besiddelser udvidede han med 3 Herregaarde: *Blansgaard* i Sundeved, *Svendsby* og *Dansk-Lindau* i Angel. Paa Lyksborg Slot haves et særligt Minde om ham, nemlig en Bjælke, der er indlagt i Muren over den hertugelige Stol i Slotskirken. Da nemlig Hertugen med Familie den 17. Juli 1709 holdt Taffel i den nærliggende Skov Sigumlund, opstod der et saa heftigt Tordenvejr, at det Egetræ, under hvilket Familien havde siddet, ved en Hvirvelvind blev rykket op med Rode og ført 190 Skridt bort fra Stedet. Til Tak for Frelsen blev Træet tilhugget til den omtalte, i Slotskirken anbragte Bjælke. — Philip Ernst, der døde den 12. Novb. 1729, var formælet 3 Gange: første Gang med Christiane af Sachsen-Eisenberg, anden Gang med Catharine Christine v. Ahlefeldt og tredje Gang med Charlotte, en Datter af fornævnte Hertug Frederik Vilhelm af Augustenborg. I disse Ægteskaber fødtes 9 Børn, af hvilke *Carl Ernst*, født 1706, traadte ind i den danske Hær og opnaaede at blive Generalmajor. En Datter, *Louise Frederikke*, født 1709, blev den 8. Aug. 1748 indsat som Abbedisse i Vallø, ved hvilken Læilighed Dronningen, Sophie Magdalene, selv ombandt hende det røde Skjærf. — Faderens Efterfølger blev *Frederik*, født den 1. April 1707. Efter et længere Ophold i Udlandet, særlig i Italien, hvor han en Tidlang opholdt sig paa Ridderakademiet i Turin, traadte ogsaa han ved Hjemkomsten ind i den danske Hær, hvor han hurtig avancerede til Generallieutenant og General, ligesom han i en forholdsvis ung Alder blev Ridder af Elephantordenen. Han overværede den oldenborgske Stammes 300 Aars Regjeringsfest i Kjøbenhavn og opnaaede, hvad andre af Hertug Hans den yngres Slægt forgjæves havde attraaet, nemlig *1734 for sin Slægt at bevare Arveretten til Hertugdømmet Sønderjylland som dansk Kronlen efter den kongelige og den gottorpske Linies Afgang*. Ved Enevældens Indførelse 1660 var der nemlig indtraadt den Forandring i Lensforholdene, at Lenene fra nu af modtoges af selve Kongen

og ikke som tidligere af Kronen eller Riget, og det stod saaledes i Kongens Magt at nægte eller tildele en Lenshøiheid. Hertug Christian Adolph af Sønderborg begjærede gjentagne Gange Forleningen, men den blev ham nægtet. Det Samme var Tilfældet med Hertug Christian af Lyksborg og Ernst Günther af Augustenborg, hvilken sidste dog var klog nok til at lade al Strid fare og nøies med at blive udnævnt til Guvernør paa Als med Løfte om, at dette Embede skulde blive arveligt. — Naar der altsaa blev tildelt Hertug Frederik af Lyksborg en Forlening til fælles Haand paa Sønderjylland af Kong Christian VI., da maa dette anses som en særlig, personlig Gunst, der kunde have faat de betydningsfuldeste Følger for hans Slægt, hvis denne ikke var uddød 1779, *hvorved Lenet faldt til Kronen, saa der fra nu af ingen Lensarvinger fandtes til Sønderjylland mere.* De 2 andre Linier: den augustenborgske og den beckske, vare vel af Kongerne blevne erkjendte for lovlige Arvinger til Hertugerne af Lyksborgs Len, saafremt disse skulde uddø; men da der derved kunde opstaa store Forviklinger, hvis noget Lignende indtraadte i Tidernes Løb som ved Gottorperne, der vare komne paa en fremmed Trone, og derfra idelig kunde gjøre deres Fordringer gjældende, *saa afkjøbte den danske Regjering 1764 de nævnte 2 Linier Arveretten til Lyksborg.* Hertugen af Augustenborg fik, som forhen berørt, 4 Hovedgaarde paa Als og Sønderborg Slot, og Hertugen af Holsten-Beck fik Løfte om en lignende Affindelse. — At den lyksborgske Slægt saa snart skulde uddø, kunde den Gang imidlertid ikke forudses, og den Hertug Frederik tildelte Arveret maatte ligefuldt af ham være bleven betragtet som en særlig Begunstigelse, der nok var Tak værd, — men hvorledes Takken faldt ud, skulle vi ret snart omtale.

Efter et langt Sygeleie og flere Aars Svækkelse døde Hertug Frederik den 10. November 1766. Han var formælet med Henriette Augusta, en Datter af Grev Simon Henrik Adolph af Lippe-Detmold. Af deres 6 Børn nævne vi Louise Charlotte Frederikke, født 1749, gift med Fyrst Carl Georg Lebrecht af Anhalt-Cøthen, — Juliane Vilhelmine, født 1754, gift med Grev Ludvig af Bentheim-Steinfurth, og *Frederik Henrik Vilhelm*, fornævnte Louise Charlottes Tvillingbroder og Faderens Efterfølger. Ogsaa han indtraadte i

Armeen og blev Generalmajor samt Ridder af Elephantordenen, men udmærkede sig ikke i nogen særlig Retning. Han var gift med Anna Caroline, en Datter af Fyrst Vilhelm Carl af Nassau-Saarbrück, der overlevede ham i mange Aar og blev gift anden Gang med forhen nævnte Hertug Frederik Carl Ferdinand af Brunsvig-Bevern. —

Frederik Henrik Vilhelm døde den 13. Marts 1779, og med ham uddøde som forhen omtalt det ældre lyksborgske Fyrstehus, der lidt efter lidt i Angel og Sundeved havde erhvervet sig Stamfaderens, Hertug Hans den yngres Besiddelser, ja i visse Maader udover disse. For at danne sig et Begreb om Fordelingen af Bøndergodset — Herregaardene ejedes saa godt som alle af Lyksborgerne — imellem Kongen, Hertugen af Lyksborg, Hertugen af Augustenborg (eller Graasten), Greven af Sandbjerg og enkelte Adelige i det Sundevedske, som Forholdet var under de sidste lyksborgske Hertuger, skulle vi her anføre følgende:

I *Broager* fandtes 9 Gaarde (Bøndergaarde) og 10 Kaadsteder under Lyksborg, $3\frac{1}{2}$ Bøndergaarde og 2 Kaadsteder under Augustenborg (eller Graasten); i *Mølmark* 3 Gaarde under Lyksborg, $1\frac{1}{2}$ under Graasten og 1 under Blansgaard; i *Skodsbøl* 7 Gaarde og 10 Kaadsteder under Lyksborg, $1\frac{1}{2}$ Gaard under Graasten; i *Dynt* 7 Gaarde og 12 Kaadsteder under Lyksborg og 3 Gaarde under Graasten; i *Gammelgab* 9 Gaarde og 5 Kaad under Lyksborg; i *Skjelle* 24 Gaarde under Lyksborg; i *Nybøl* 8 Gaarde og 3 Kaad under Lyksborg, 4 Gaarde under Graasten; i *Stenderup* 9 Gaarde og 3 Kaad under Lyksborg og 4 Gaarde under Kongen (de saakaldte gammel-kongelige), 2 Gaarde under Graasten; i *Satrup* 13 Gaarde under Lyksborg, $11\frac{1}{2}$ under Sandbjerg, 2 under Kongen og $\frac{1}{2}$ under Ballegaard; i *Snogbæk* $16\frac{1}{2}$ Gaarde under Sandbjerg, $2\frac{1}{2}$ under Blansgaard, 2 under Auenbølgaard og 2 under Ballegaard; i *Ullerup* 8 Gaarde og 8 Kaad under Lyksborg, 1 under Auenbølgaard; i *Blans* 3 Gaarde og 17 Kaad under Blansgaard, $9\frac{1}{2}$ Gaarde under Ballegaard og $4\frac{1}{2}$ under Bøgeskov; i *Auenbøl* $13\frac{1}{2}$ Gaarde og 9 Kaad under Lyksborg, 4 Gaarde under Auenbølgaard, 1 Gaard og 9 Kaad under Blansgaard og 1 Gaard under Bøgeskov; i *Dybbøl* 22 Gaarde og 19 Kaad under Sandbjerg, 4 under Graasten, 1

under Kongen og 1 under Auenbølgaard; i *Ragebøl* 8 Gaarde under Lyksborg.

I det egentlige Sundeved hørte altsaa 118^{1/2} Bøndergaarde og 60 Kaadsteder under Lyksborg, 50 Gaarde og 19 Kaad under Sandbjerg, 19^{1/2} Gaarde og 2 Kaad under Augustenborg, 12 Gaarde under Ballegaard, 8 Gaarde under Auenbølgaard, 7^{1/2} Gaarde og 26 Kaad under Blansgaard, 7 Gaarde under Kongen og 5^{1/2} Gaarde under Bøgeskov. Vi see saaledes, at Lyksborgerne eiede mere Bøndergods i Sundeved end alle de øvrige høie og høieste Herskaber tilsammen. Efter 1779 tilfaldt disse lyksborgske Besiddelser Kronen og gik fra den Tid af under Navnet de »ny-kongelige«. — —

Førend vi tage Afsked med Hertug Hans den yngre og hans Slægt, skulle vi endnu berøre Sprogforholdene.

Der er nemlig i det Foregaaende adskillige Gange bleven udtalt, at denne Slægt baade directe og indirecte har ladet det tyske Sprog faa en utilbørlig og uhjemlet Fremgang i de rent danske Egne, hvor Familiens Besiddelser fandtes: noget, der i visse Maader fulgte af Medlemmernes ægteskabelige Forbindelser, der, som vi tilstrækkelig have paavist, næsten udelukkende knyttedes med tyske Fyrstehuse. Omgangssproget imellem selve de hertugelige Herskaber, saavel som med deres Domestikker, Forpagtere, Embeds- og Bestillingsmænd var selvfølgelig tysk, hvorfor ogsaa deres ny- eller ombyggede Gaarde, som og flere Byer, fik tyske eller fortyskede Navne. At dette var usundt og helst burde være undgaat, er øiensynligt: Fyrstehuset bør i national Henseende ikke være anderledes stillet end den simple Mand, der fæster Bo i et fremmed Land og der ikke blot maa bøie sig under Landets Lov og Skik, men ogsaa af sig selv komme til at tale og bruge Landets Sprog. — Men værre blev det, da navnlig det lyksborgske Fyrstehus vilde føre det tyske Sprog ind i selve den danske Befolkning, og som Vidnesbyrd om slig Færd og Overgreb stode iblandt andet tyske Inskriptioner paa Kirketavler, Pulpiture og andre Steder i de lyksborgske Kirker lige indtil 1850¹⁾.

¹⁾ Augustenborgerne gjorde, mærkeligt nok, herfra en Undtagelse, maaske fordi de følte sig overbeviste om, at Tiden til deres Planers Fuldførelse var for kort til at begynde paa en Fortyskning af en Befolk-

Den Mand af Hertug Hans den yngres Slægt, der mere end nogen anden forsyndede sig imod det danske Sprog i Nordangel og i Sundeved, baade i Kirke og i Skole, var *Hertug Frederik af Lyksborg, dansk General og Ridder af Elephantordenen*. Det lyder næsten som en blodig Ironi, at denne Mand Aaret efter at han ved særlig kongelig Gunst under visse Forhold for sin Slægt havde faaet Arveret til Hertugdømmet Sønderjylland, udgav sit Sprogreskript (den 23. Juni 1735), hvori der blandt andet blev befaleet, at der i de 4 lyksborgske Kirker i Sundeved: Ullerup, Satrup, Nybøl og Broager (— Dybbøl hørte ind under Sandbjerg, Adsbøl under Graasten —) skulde prædikes Tysk hver tredie Søndag og at Børnene skulde undervises baade paa Tysk og Dansk, og det uagtet Beboerne saa godt som ikke forstode et Ord Tysk. Provsten skulde paase, at man holdt sig Befalingen efterrettelig, og hvem der ikke vilde adlyde, skulde idømmes en Bøde af 24 Rdl. og sættes i Fængsel! Vel gjordes der Indvendinger imod denne Hertugens vilkaarlige og egenraadige Fremgangsmaade, idet navnlig Hertugen paa Augustenborg — ikke af Hensyn til selve det danske Sprog, men fordi han følte sig krænket som Besidder og Magthaver — og Greven af Sandbjerg besværede sig over dette Overgreb for deres »Undersaatters« Vedkommende; men da Christian VI., der ikke synes at have tænkt synderligt paa sine egne Undergivne i de samme Egne, henviste Sagen til Overkonsistoriet paa Gottorp og den snilde Hertug forstod at skaffe, rigtignok mere end tyvlsomme Vidnesbyrd til Veje for, at der i de lyksborgske Sogne i Sundeved fra ældgammel Tid (!) ikke blot var prædiket ligesaavel Tysk som Dansk, men at der ogsaa var bleven undervist paa Tysk i Skolerne; — endvidere, at der navnlig paa de høie Festdage og naar adelige Personer gik til Alters, prædikedes Tysk, og han som yderligere Grunde anførte, at der i disse Menigheder fandtes Embedsmænd, Domestikker, Forpagtere o. s. v., der ikke forstode Dansk, samt at

ning, den de paa nært Hold kjendte som den noget nær mest dansk-sindede inden for hele Rigets Omraade; maaske ogsaa de paa denne Maade troede at vinde Befolkningen, thi af Kjerlighed til Dansk var det tilvisse ikke. Da Haabet om de nordiske Troner glippede, kastede de sig i Armene paa Tyskland.

Sundevedboerne kun vare gjenstridige og oprørske og lige saa godt kunde opbygges ved en tysk Prædiken som Angelboerne — altsaa fordi der var paatvungen Angelboerne tysk Prædiken, skulde nu Sundevedboerne have det samme —, saa var Kongen svag nok til i Aaret 1740 at stadfæste Hertugens Anordning. Fra den Tid af fik Tyskheden frit Spillerum i Sundeved, omend kun for en kort Tid; og som det sædvanligt sker, saaledes gik det ogsaa her: man holdt sig ikke blot ved det Befalede, men gik ud over det; thi vi vide med Vished, at der til sine Tider prædikedes Tysk hver anden Søndag i de nævnte Kirker, ligesom man bestræbte sig for, ganske at udtrænge det danske Sprog af Skolerne!

Hertug Frederik havde saa meget lettere ved at faa sin Vilje sat igjennem lige overfor Befolkningen, som han med Strengthed gjennemførte og videre udførte de alt fra tidligere Tid ilivekaldte Bestemmelser om Livegenskabet. I Aaret 1731 udgav han saaledes et Mandat, at ingen af hans Undergivne maatte forlade hans Territorium. Men da han senere erfarede, at dette alligevel skete, og at enkelte uden hans Tilladelse havde ladet sig hverve til Krigstjeneste, indskærpedes hint Mandat ved en Lov af 9. Novbr. 1736, hvori det blandt andet hedder, at den, der handlede imod denne Lov, uden Naade skulde, saafremt det var *en Mandsperson og ung, paa Livstid tjene som Soldat; var han gammel, da skulde han paa Livstid i Slaveri, og var det en Kvinde, da skulde hun sættes sex Aar i Rasphuset!*

Og dog: tiltrods for disse Voldshandlinger og de til hans Raadighed staaende Midler til sine tyske Planers Gjennemførelse, formaaede hverken Hertug Frederik eller hans Søn at bøie Sundevedboernes danske Sindelag og trofaste Vedhængen ved det danske Modersmaal. At hverken Børnene i Skolen eller Tilhørerne i Kirken gjorde Fremgang i Tysk eller havde Gavn og Udbytte af deres Kirkegang, er let fatteligt, og som oftest blev Husbonden da ogsaa hjemme og lod sin Tjenestedreng gaa i Kirke. Man har en lille Fortælling, der er ret betegnende for det her Sagte, og som stammer fra Forfatterens Hjem, Satrup i Sundeved: En Plovdreng, hedder det, blev en Dag ved Hjemkomsten fra den tyske Gudstjeneste adspurgt om Prædikens Indhold og gav til Svar: »Æ forstoj kun de siest, te e Præst soj Aamen istejfor Amen!« —

Flensborg Fjord var for bred til, at Tysken kunde springe over den og faa Fodfæste i Sundeved!

Lettere gik det i Angel, skjøndt Befolkningen ogsaa her næsten udelukkende talte Dansk. Men her havde de gottorpske Hertuger med deres Hjælpere og Hjælperhjælpere i Aarhundreder arbejdet saa ihærdig for Tyskens Fremgang, at Hertugen uden Vanskelighed fik sat igjennem, at Tysk blev baade Kirke- og Skolesprog, — en Foranstaltning, der senere har baaret sine sørgelige Følger, ikke mindst 1848, da Angelboerne saa godt som uden Undtagelse sluttede sig til Oprøret.
